

Др АНДРИЈА В. СТОЈКОВИЋ

**РЕВОЛУЦИОНАР И МАРКСИСТ МИЛИВОЈЕ УРОШЕВИЋ**  
**(1912 — 1979)**

Плодан животни пут Миливоја Урошевића прекинут је несрећним случајем и његово дело, богато али незавршено, остаје као баштина наше културе. Приказаћемо сажето живот, делатност и основне резултате теоријског рада овог истакнутог марксисте и револуционара који је целог свог живота остао присно везан за свој завичај — рудничко-чачански крај, у коме је и издахнуо.

**I. КОМУНИСТ И МАРКСИСТ, ПРОФЕСОР И ДРУШТВЕНИ  
РАДНИК**

1.1. Рођен 23. децембра 1912. у Доњој Трелчи (општина Чачак), у сиромашној али задружној земљорадничкој породици слободарске Шумадије, од оца Љубисава и мајке Добрије, Миливоје Урошевић је у родном селу завршио основну школу.<sup>1</sup>

Нижу гимназију у Горњем Милановцу учио је пешачећи до школе дневно по 15—16 километара, а вишу гимназију у Чачку, где

је матурирао 1932. Током целог школовања био је одличан и узоран ђак. Од шестог разреда гимназије почео је да чита марксистичку литературу.

Урошевић је, затим, студирао српскохрватски језик са старословенским и југословенском књижевношћу на Филозофском факултету у Београду. Издржавао се личним радом и уз тешка одрицања дипломирао 1936. Докторску дисертацију, под насловом „Естетичка и књижевно-критичка схватања у српској књижевности (1860—1870)“, написао је 1965, а одбранио 1. фебруара 1966. на Филолошком факултету у Београду (104/104.а)\* и стекао научни степен доктора књижевних наука.

1.2. Урошевићево школовање, а затим службовање, тесно је повезано и прожето са његовим друштвено-политичким радом. На Београдском универзитету деловао је у напредном студентском покрету (друговао је и сарађивао и са Петром Стамболићем и Цвијетићем Мијатовићем). Члан СКОЈ-а постао је новембра 1934. Априла 1935. је ухапшен, три месеца провео је у истражном затвору и изведен на Суд за заштиту државе, али је пуштен услед недостатка доказа. И даље је деловао у редовима напредних студената.

2. Урошевићево службовање пре рата било је ометано и прекидано од стране буржоаских режима. Прво постављање добио је тек 20. септембра 1937. у својству суплента Општинске гимназије у Петровцу на Млави. Одмах се ангажовао у друштвено-политичком раду, нарочито на културно-просветном пољу: основао је Народну књижницу и читаоницу, Народни универзитет и позоришну аматерску групу. Широ је напредну литературу и идеје у договору са комунистима из Пожаревца. Дубоко потресен стањем привреде и просвете у овом иначе природно богатом крају, Урошевић током 1937. и 1938. објављује два чланка у „Политици“ са темом о борби против сифилиса и вапајем за свестрано подизање села у области Млаве и Хо-моља (/1/, /2/). У изборима 1938. он се ангажује агитујући за Удружену опозицију.

Због свог напредног става и делатности, премештен је 1939. у Државну гимназију у Пљевља и одмах мобилисан. У војсци је остао све до септембра 1940. када је отпуштен из државне службе и ухапшен под оптужбом да је и у војсци ширио комунистичку пропаганду. После месец дана затвора, издржаних у по злу чувеној београдској Главњачи, као резервни официр поново је упућен у војску, из које

\* Арапски бројеви у косим заградама означавају редни број списка у Библиографији радова Миливоја Урошевића.

је пуштен на два месеца пред капитулацију старе Југославије. Оставши без службе, приликом мобилизације у априлском рату јавио се у Пљевљима као добровољац за одбрану земље, али као комуниста није примљен. Током маја 1941. дошао је у своје родно место.

3.1. Тако је овај тихи, али одлучни, напредни млади човек у своме завичају преживео прве месеце фашистичке окупације и будним оком пратио пораст народног отпора. Од почетка јула 1941. Урошевић се прикључио првој групи партизана и под командом Миленка Никшића деловао као борац и партијски радник.

Као један од организатора устанка у своме родном крају, а затим политички радник, Урошевић је био командир резервне чете и вршио разне дужности које су му повераване. Октобра 1941. по специјалном задатку ишао је на Равну гору код Драже Михаиловића, а у новембру у Ужицу учествује у борбама као политички комесар Љубићке чете, са којом се повлачио из Ужица током прве офанзиве.

По задатку, вратио се у родни крај, покушавајући да делује, али је, услед окрутних репресалија четничких банди, био принуђен да се од почетка 1942. до јесени 1944. скрива као илегалац. Родбина му је прогањана, а фебруара 1943. ужа породица отерана у логор на Бањици, где је остала све до ослобођења. Октобра 1944. Урошевић је ступио у Другу пролетерску дивизију.

3.2. После ослобођења Чачка, од октобра 1944. Урошевић је обављао разне друштвено-политичке задатке по налозима Покрајинског комитета КПЈ за Србију. Од краја фебруара 1945. био је члан Агитпроп-комисије Окружног комитета КПЈ у Чачку. Деловао је у Окружном народноослободилачком одбору и као члан Окружног одбора Народноослободилачког фронта; дао је свој допринос и обнови нашег школства као директор Гимназије у Чачку. Годину и по дана, од његовог покретања почетком фебруара 1945. до одласка за Београд, Урошевић је био главни и одговорни уредник „Слободног гласа“ — листа Јединственог народноослободилачког фронта Округа чачанског. Поред чланака наведених у Библиографији, Урошевић је написао и многе друге али непотписане прилоге — од уводника до информација из свих области живота и рада Округа чачанског.

4. Урошевић је јуна 1946. прешао у Београд, да на разним одговорним дужностима у Министарству просвете Србије проведе до 31. јануара 1949. године. То је било велико признање и њему и нашем крају. Прво се налазио на дужности начелника Одељења за средњу наставу тога министарства да би затим руководио Наставним саветом Министарства просвете НР Србије. Био је секретар партијске

организације тога министарства (1947—1949), члан рејонског комитета КП Србије у Београду; као делегат Чачка узео је учешћа у раду Четвртог конгреса Народног фронта Србије у Београду и као гост на Седмом конгресу Савеза комуниста Југославије 1958. у Љубљани, на коме је донет Програм СКЈ.

За свој стручни и политички рад Урошевић је добио признање: Централни комитет КП Србије изабрао га је за слушаоца новооснованог Института друштвених наука у Београду, па је после двогодишњих студија (од 1. фебруара 1949. до 31. јануара 1951) изабран за предавача дијалектичког и историјског материјализма на Партијској школи ЦК КП Србије, у којој је провео од 1. марта 1951. до 1. априла 1953. После неколико месеци (до 30. септембра 1953) проведених на стручном раду у Издавачком предузећу „Знање“ у Београду, 1. октобра 1953. именован је за првог председника Савета за просвету СР Србије и 1. марта 1954. изабран и постављен за професора Више педагошке школе у Београду. Две школске године (1957/1958. и 1958/1959) предавао је марксистичку филозофију слушаоцима Политичке школе ЦК СК Србије и своја предавања објавио (/97/, (97.а/). Као професор Више педагошке школе провео је скоро 17 година (од 1. марта 1954. до 31. октобра 1971) — од тога и као ректор седам година. Са тих дужности отишао је у превремену пензију да би био изабран за експерта УНЕСКО-а.

Шест година (1957—1963) био је главни и одговорни уредник часописа „Ревизија школства“. Изузетно хуман човек, Урошевић је одржао низ некролога пријатељима и партијским друговима, с пијететом и озбиљношћу који импонују, оцењујући њихов животни биланс револуционара и градитеља социјализма у нашој земљи.

5. Док је у службеним функцијама остао на нивоу Србије, Урошевић је у ово време као друштвено-политички радник постао истакнути савезни синдикални функционер, који је годинама обављао многе одговорне и деликатне дужности. Изузетно добар организатор, систематичан и педантан у раду и хуман у односу према свима, Урошевић је, поред свих побројаних стручних и друштвених послова, стигао да обавља и следеће друштвено-политичке задатке, на које је биран као ретко омиљена и погодна личност бескомпромисног револуционара који при свему том води бригу о људима у сложеним условима смене старих друштвених односа и социјалистичких схватања. Он је осам година био председник Удружења учитеља, наставника и професора Југославије, члан делегације оснивачких конгреса Удружења учитеља и Удружења наставника и професора Југославије,

коју је 29. априла 1952. примио Ј. Б. Тито, којом је приликом Миливоје Урошевић одржао поздравни говор (16). Више година био је члан Председништва Савеза синдиката Југославије, члан Комисије за реформу школства, члан републичког Савета за високо школство, члан Управног одбора Института за експерименталну фонетику, патологију говора и изучавање страних језика у Београду, помоћни старалац Задужбине Симе Андрејевића Игуманова, члан Савезне верске комисије, члан Савезне комисије за преглед филмова, члан Извршног одбора Међународне конфедерације просветних радника, итд. У својству члана Савезне верске комисије добио је деликатан задатак да испита стање српског манастира Хиландара и утврди каква је друштвена помоћ неопходна овом древном културном споменику. Након преписке с братством манастира, Урошевић је боравио у њему током фебруара и марта 1955, па је, на основу његовог извештаја, уследило подмлађивање братства новим члановима — да ова Савина задужбина не опусте, а манастирска библиотека снабдевена је нашим новим енциклопедијама и другим књигама, итд. Урошевић је остао у пријатељској преписци с братством манастира све до 1961. чинећи старешини и монасима разне услуге, културне и личне природе.

Као што се може закључити из докумената његове личне архиве и објављених радова, Урошевић је као републички и савезни функционер често путовао на разне интернационалне конгресе, конференције, студијске боравке и слично, на којима је наступао с рефератима, поздравним речима, учествовао као гост или посматрач, успостављајући културне и политичке везе, преко којих је нова Југославија такође стицала свој интернационални дигнитет. Тако, већ од 8. до 18. августа 1948. Урошевића налазимо као члана делегације на Међународној конференцији радничке омладине у Варшави. Нарочито као синдикални функционер Урошевић је обављао многе друштвено одговорне и значајне, а често и поверљиве, политичке мисије. Овде не можемо наводити називе, већ само места и године неких значајнијих његових учешћа на страним синдикалним и сличним скуповима: налазимо га као учесника конгреса Међународне федерације просветних радника у Копенхагену (1952), Оксфорду (1953), Ослу (1954), Светске конференције наставника у Оксфорду (1953), Ослу (1954), Цариграду (1955), Паризу (1954, 1956, 1958), Греноблу (1956), Риму (1958), Вашингтону (1959), итд. На студијским путовањима, ради упознавања система школства и коришћења страних искустава у реформи нашег школства, у којој је годинама узимао

видног учешћа, Урошевића налазимо у Совјетском Савезу (1955), као шефа делегације просветних радника — прве званичне делегације наше земље која је посетила СССР после 1948; затим у Швајцарској и Белгији (1955—1957), Румунији (1957), Тунису, Гвинеји, Мароку и другим пријатељским афричким земљама (1959—1974); свуда је — благодаревћи своме знању језика — наступао у дијалогу са колегама, држао поздравне говоре, давао информације о нашој земљи, нарочито о систему нашег школства и рада синдиката просветних и других радника. О овим Урошевићевим путовањима и њиховим резултатима, који су захвална тема за једно посебно истраживање и излагање, можемо се обавестити и преко његових стручних чланака и путописних бележака које је публикувао у нашој периодици (/20/, /29/, /30/, /36/, /37/, /48/, /51/—/57/, /63/—/74/, /82/—/83/, /89/, /98/—/100/, /111/—/121/) као и на основу чланака стране штампе (/49/, /50/, /75/, /92/—/94/ итд).

Урошевић је одржавао и друге стручне и друштвено-политички значајне интернационалне везе. У сарадњи са Интернационалном унијом градова и локалних власти при УНЕСКО-у са седиштем у Хагу, учествовао је у раду комитета конференције ове Уније у Луксембургу (1958) и Паризу (1959) исказавши своје мишљење о „васпитању за Европу“ које одговара нашој земљи. Крајем фебруара и почетком марта 1959. боравио је у Тунису као представник Централног већа Савеза синдиката Југославије поводом предаје, преко ове земље, поклона Савеза синдиката Југославије ослободилачком покрету Алжира; успоставио је пријатељске везе са синдикалним и другим функционерима ових пријатељских земаља, информисао их о нашем друштвено-политичком систему и упознао се са животом и проблемима ових земаља, о чему је саопштио своја „лична запажања, предлоге и препоруке“ Централном већу Савеза синдиката Југославије и широј јавности. Имао је преписку и са Удружењем иранских учитеља (Техеран) и другим међународним организацијама и установама. Благодаревћи својој комуникативности, личном шарму, присном односу с људима и изврсном познавању прилика у нашој и другим земљама, успостављао је пријатељске контакте и са људима који нам нису били наклоњени и многе од њих учинио нашим пријатељима. Тако је августа 1958. организовао седмодневни боравак у нашој земљи генералног секретара Међународне конфедерације просветних радника, Вилијама Кара, кога је упознао још 1952. у Копенхагену, и овог конзервативног и нама ненаклоњеног Американца учинио човеком који показује разумевање за наше напоре и помаже нам као

функционер међународних културно-просветних удружења и корпорација. Урошевићев лични архив даје занимљиве податке о великим услугама ове врсте, које је овај добар познавалац људи и прилика у нашој и страним земљама директним контактима — усменим и писменим — на страним језицима, којима је добро владао, учинио нашој земљи. То су били путеви афирмације нашег система у процесу дестаљинизације у светским размерама, када је требало изнаћи свемогуће начине упознавања стране културне и политичке јавности са суштином нашег социјалистичког самоуправљачког система и независне несврстане политике наше земље и тако изграђивати престиж који СФРЈ данас ужива у целом свету.

6. После одласка у превремену пензију, Урошевић је ступио на дужност директора петогодишњег програма за развитак високог школства у Републици Заир и саветника Владе Републике Заир за питања високог школства. После једногодишњег службовања у Заиру (1971—1972) наставио је још годину дана своју делатност у Паризу као члан екипе европских стручњака за петогодишњи развитак високог школства у Мароку; било му је поверено руковођење организовањем високих и виших школа за образовање наставника у Мароку, пријатељској земљи коју је добро упознао, заволео и њене напоре за еманципацијом надахнуто описао у својим белешкама (/111/ — /120/).

Тако је Урошевић стекао и ову врсту интернационалне афирмације која је била и признање нашој земљи и њеној просвети науци и култури, којој је поверена пионирска мисија у културној еманципацији низа пријатељских несврстаних земаља. Он је био један од изузетно погодних људи за такве делатности и обављао их је са пуном стручном и политичком компетенцијом и савешћу.

7. Међутим, највише стручно-научно признање за свој рад, које је и сјам највише ценио, Урошевић је добио избором (на основу реферата који су са задовољством написали редовни професори Универзитета у Београду Владимир Милановић, Владан Јовашевић и Андрија Б. Стојковић) за редовног професора за предмет основи марксизма на Педагошко-техничком факултету у Чачку, основаном при Универзитету „Светозар Марковић“ у Крагујевцу. На овој дужности је провео три и по године, од 1. јануара 1976. до смрти, 29. јуна 1979.

Богато стручно-научно, педагошко и друштвено-политичко искуство Миливоја Урошевића положено је у основе првог чачанског факултета, у чије је организовање, а посебно у стручно-научни рад и уздизање кадрова на њему, он уложио своје најбоље снаге и пос-

ветио му се с ентузијазмом револуционара који своје најзрелије године посвећује своме завичају. А како је он могао предавати марксизам, може се судити када се поново укаже на ширину његовог образовања и опште културе: поред групе предмета које је дипломирао — а то је југословенска књижевност са посебним обзиром на њену теоријско-естетску страну, он је од 1947. предавао дијалектички и историјски материјализам на Партијској школи ЦК КП Србије, на Вишој школи Управе државне безбедности, Партијској школи Ниша, Вишој педагошкој школи у Београду, Партијској школи у Краљеву, на факултетима за примењену уметност и за ликовну уметност у Београду; најзад, увео је наставу основа марксизма и предмета марксизам и самоуправљање на Педагошко-техничком факултету у Чачку и водио је зналачки, са ерудицијом и уверењем револуционара.

3. На завршетку испитног рока и са своје деканске дужности у Чачку хитајући у Крагујевац на састанак декана Универзитета „Светозар Марковић“, 29. јуна 1979. године у 13 часова, код Бумбаревог брда — у крају у којем је одрастао, политички деловао и ратовао, несрећним случајем, у саобраћајном удесу, прекинути су животни пут и плодна делатност Миливоја Урошевића. Испраћени с дубоком тугом и пијететом из Чачка 30. јуна, посмртни остаци овог нашег истакнутог Чачанина кремирани су у Београду 2. јула, уз учешће великог броја колега и ученика, ратних другова, пријатеља и поштовалаца. Његов пепео почива на београдском Новом гробљу, у парцели Р-IX-77 Розаријума.

9. Рецимо и то да је Миливоје Урошевић одликован Орденом рада I реда (1955) и Орденом заслуга за народ II реда (1960); драга су му била и признања: Плакета Председништва Конференције Савеза социјалистичке омладине Више техничке школе, Више пољопривредне школе и Педагошко-техничког факултета у Чачку (1978) и Плакета Синдиката радника друштвених делатности Југославије.

10. Право је пријатно изненађење за истраживача када схвати да је Миливоје Урошевић, поред толиких друштвено-политичких, организационих и стручних послова на „локалном“, републичком и савезном нивоу, успевао и успео да се још од почетка своје наставничке службе до краја живота (1937—1979) упорно и темељно бави научно-истраживачким, укључујући и пипав архивски рад и да публикује радове из неколико области друштвених наука: марксистичке филозофије и опште социологије, социологије уметности, естетике, теорије и историје књижевности, историје и социологије уметности,



теорије и организације наставног и образовног рада од основног до високог школства. Најзад, али не и на последњем месту, Урошевић је гајио и несумњив литерарни таленат, који је стигао да искаже највише у својим путописним белешкама и донекле у становитим стилским квалитетима свих његових списа. Он је доста и преводио — серије стручних чланака са француског, енглеског и руског језика, којима је највише обогатио нашу стручну педагошку библиографију (/142—/159/).

Ако хронолошки пратимо Урошевићево јављање у периодици, наилазимо на следеће наслове: „Политика“, „Слободни глас“ (Чачак), „Нови средњошколац“ (Београд), „Просветни преглед“, „Борба“, „Prosvetni delavec“, Просвјетни лист“, „Školske novine“ (Загреб), „Партијски радник“, „Савремена школа“, „Историски гласник“, „Омладина“, „Ослобођење“ (Сарајево), „Просветен работник“ (Скопље), „Настава и васпитање“, „Népoktatás“, „Нови лист“, „Просвјетни рад“, „Ljudska pravica“, „Magyar Szó“, „Нова Македонија“, „Недељне информативне новине“, „Нова Југославија“, „Ревија школства“, „Будућност“, „Рад“, „Вечерње новости“, „Књижевне новине“, „Књижевност и језик“, „Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор“, „Кораџи“ (Крагујевац), „Повеља октобра“ (Краљево), „Чачански глас“, „Градац“ (Чачак), итд. Поред ова 33 југословенска листа и часописа, Урошевићеве списе публиковали су и следећи страни листови и часописи: „Учительская газета“ (Москва), „Народна просвета“ (Софија), „Крымская правда“ (Севастопол), „Munca“ (București), „Revista de pedagogie“ (București), „Le petit Matin“ (Tunis), „La dépêche tunisienne“ (Tunis), „La presse“ (Tunis) и други.

Библиографија радова (рецензија, критичких осврта, приказа, итд) о Миливоју Урошевићу, о његовим списима и делатности, још није скупљена. Десет библиографских јединица на српскохрватском и руском језику, које смо навели (1954—1979), представљају само скицу такве библиографије којој је један од до сада најобимнијих прилога ова кратка монографија његовог живота и стручно-научног рада.

Анализа Урошевићевих списа даје следеће основне резултате:

## II. НАУЧНИК — ИСТОРИЧАР И ТЕОРЕТИЧАР

11. Када се у поратној изградњи земље требало професионално одредити између науке и политике (то је била његова лична алтернатива), Урошевић се није двоумио: у својој партијској биогра-

фији (1948) написао је да се још пре рата бавио научним радом у области лингвистике, да осећа наклоност и способност за научни рад и да жели да му се посвети. То му је на показани начин и омогућено: доласком у Београду био је професор и ректор Више педагошке школе и научни истраживач у многим областима историјске и теоријске науке о књижевности и у граничним областима социологије, естетике и филозофије — али се он успешно бавио и нашом националном историјом и педагогијом; све време је, међутим, био и истакнути републички и савезни друштвено-политички радник. Тако је овај наш Чачанин постао отелотворење срећног споја научног радника и једног од креатора наше просветне и школске политике и не само идеолошки јасно самоуправљачки опредељеног друштвеног радника, већ и даровитог реализатора процеса реформе нашег школства. Отуда код њега стално присутна нота доситејевско-вуковског просветитељства, која тежи демократизацији науке и њеном уношењу у најшире слојеве, нота која ће у нашим условима (када и у Београду има око 10 одсто неписмених) још дуго бити значајна.

Треба одмах истаћи да је Урошевић у духу Марксове дијалектичко-материјалистичке методе као структурно-генетичке анализе — синтезе поларности у подједнакој и срећно нађеној мери био и теоретичар и историчар наука којима се бавио показујући при томе висок степен срећног споја аналитичности и несумњивог талента за синтетичко сагледавање и излагање резултата својих испитивања.

Са научног гледишта посматрано, Урошевић је више дао у науци о књижевности и националној историји рудничко-чачанског краја, па ћемо његове доприносе у овим областима детаљније и изложити.

## 1. ИСТОРИЈА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

12. Урошевићев синтетички дух прво је изграђивао програме целине истраживања, које је, затим, плански остваривао у деловима обрађујући веће целине — да би на крају дао комплетне замишљене синтезе. Тако је он замислио марксистички конципирану историју југословенске књижевности, али је, нажалост, тај пројекат стигао да оствари у области народне књижевности и књижевности народа Југославије са XVII веком закључно — а у области српске књижевности обрадио је и XVIII век док је аналитичке радове дао и из историје српске књижевности XIX и XX века.

### а) Народна књижевност

13.1. Поникао из средине у којој је народна традиција још доста жива, нарочито у ономе што је слободарско и напредно и као такво конститутивни део социјалистичке културе, Урошевић је годинама носио у себи проблеме народне књижевности, свестрано их изучавао и о њима писао. Припремајући свој уџбеник из народне књижевности /136/, Урошевић је посебно, у виду предговора „Антологији“ епских народних песама, још 1959. темељно (/189/, стр. 5—94) обрадио проблеме наших епских народних песама.

Интегралност његовог захвата проблема види се већ из наслова одељака. Урошевић, наиме, анализира време и услове настанка епских народних песама тако што приказује форме друштвеног живота у београдском пашалуку настале на основу својеврсне симбиозе посебног облика сеоске општине (коју су донели сточари у Србију) и жупе (изражених у кнежини), а затим указује на идеолошке норме настале у таквим специфичним односима српског друштва под Турцима. Он, затим истиче специфичан израз национално-ослободилачке мисли у српском друштву у доба турске окупације — нестанак старих, феудалних друштвених односа у српском друштву и настајање нових у условима ропства под Турцима и заоштравање социјалних противречности. Урошевић посебну пажњу посвећује пореклу и генези песама о ослобођењу Србије. По њему, национално-ослободилачка мисао заискрила се у патријархалним формама друштвеног живота српске раје у одређеном периоду кад су објективни услови за развитак националне мисли у ширим, европским размерама већ створени, а антагонистички односи између српске раје и турских феудалаца достигли такав интензитет да су се морали превазилазити, тако да у датим условима пут превазилажења таквих друштвених противречности није могао бити други до национално-ослободилачки. Аутор указује на сличност између Енгелсове анализе јужнословенске патријархалне задруге у књизи „Порекло породице, приватне својине и државе“ и Вукове анализе српске патријархалне задруге у делу „Живот и обичаји народа српскога“.

Своје закључке о времену и условима настанка наших епских народних песама Урошевић проверава и верификује на бугарштинама и неисторијским песмама као најстаријим; затим прелази на песме о догађајима пре косовског боја 1389. године и на песме о косовском боју и Марку Краљевићу, које обрађује с посебним познавањем и топлином. Његову пажњу затим привлаче песме о дога-

ђајима у доба пропадања средњовековних држава, о хајдучима и ускоцима и догађајима за време ропства под Турцима, али највише песме о националном ослобођењу Србије и Црне Горе.

Урошевић поставља и расправља основне претпоставке о пореклу, времену настанка, суштини и чињеничкој верности описа догађаја, уметничкој транспозицији и вредности наших епских народних песама. И док је, на пример, Милорад Панић — Суреџ (1956) изнео да се у песмама о националном ослобођењу Србије налази око 320 идентификованих личности и локализованих географских имена, а по Вуковом тврђењу ове је песме спевао један човек (Филип Вишњић), по Урошевићу — „оне су апсолутни колективни израз, јер су, пре него што су стекле право јавности, издржале ватру народног суда тога доба и показале се као прави израз стремљења свих друштвених група које су учествовале у револуцији па чак и појединаца“ (/89/, стр. 77—78). Треба, међутим, приметити да овим својим тврђењем он уствари прихвата гледиште о индивидуалном стварању народних умотворина, али, на основу претходних задатака које свако друштво у сваком периоду свога развика поставља на решавање и које ти најистакнутији појединци — ствараоци најбоље схватају и дају њихова решења, која затим друштво у одређеном степену прихвата или не прихвата, већ према томе колико предложена решења одговарају историјским тежњама и конкретним могућностима њиховог остварења у животу датог друштва. Тако се опште, посебно (специфично) и појединачно узајамно условљавају и преплићу у овом као и у свим другим догађајима природе и друштва.

Своје анализе Урошевић највише посвећује уметничким квалитетима наших епских народних песама и — по његовој оцени — оне „достичу висок ниво“.

У општој оцени, Урошевић сматра „да је српска народна поезија изразила најразличитије идеолошке нити српског народа који је живео у патријархалном друштвеном склопу под покорицом турске окупације. Сва идеолошка стремљења српског живља, изражена у народним песмама, морална, филозофска, религијска, правна могу да се сведу на заједничку компоненту — борбу против завојевача — Турака и силну тежњу за слободом. То и представља црвену нит целокупне епске народне поезије. То су били основни интереси и потребе српског народа. Све је то згуснуто и преточено у ванредно лепе уметничке слике“ (/89/, стр. 89—95). Оваква оцена настала је на доградњом оних које су дали претходни истраживачи, али је Уро-

шевићева оцена продубљеније аналитички заснована, а нарочито марксистичком методом друштвено-историјски утемељена.

13.2. Урошевићева схватања поетике народних умотворина /110/ изложићемо у оквирима излагања његових књижевно-естетичких схватања.

14. Значајно Урошевићево аналитичко-синтетичко остварење јесте његова монографија „Народна књижевност“, која је завршена 1974, а штампана постхумно — 1980. Ова обимна и темељна књига о нашој народној књижевности настала је као резултат Урошевићевог рада у два међусобно тесно повезана плана: истраживачког у овој и сродним областима и његовог педагошког рада. Ово дело је настајало годинама из курса лекција држаних студентима Више педагошке школе у Београду и као уџбеник прихваћено за штампу 1974. У својим самосталним истраживањима наш аутор је користио и богат фонд резултата својих претходника који су писали о народној књижевности уопште, а нашој народној књижевности посебно. То су највише југословенски аутори, затим радови на руском, бугарском, француском и енглеском језику.

Иако је специјалних и сажетијих синтетичких радова на ову тему било и раније, одмах треба рећи да је Урошевић дао први синтетички покушај оваквог обима и захвата, који тежи да нашу народну књижевност прикаже као целину. Кажем: први, иако је у међувремену (од усвајања за штампу до публиковања Урошевићеве књиге) изишла књига Мале Бошковић — Стули под насловом „Усмена књижевност“ (Загреб, 1978), јер је Урошевићева књига била завршена и прихваћена за штампу још 1974. и посвећена народној књижевности Срба.

Оправданост принципа који је Урошевић применио дајући нам народну књижевност као посебну целину истакао је 1979. (не знајући за Урошевићев рукопис) и Миодраг Матицки, директор Института за књижевност и уметност у Београду.<sup>2</sup> Указујући на пример Мале Бошковић — Стули, он се залаже „за посебну историју народне књижевности“ као конституент једне интегралне историје српске књижевности.

Овакви пионирски покушаји, као што знамо, имају право и на промашаје. Објективни оцењивачи, који су Урошевићеву књигу читали у рукопису и они који ће је читати штампану, сложиће се са нашом оценом да у њој већих промашаја нема. Мањих недорађености и спорних решења наравно има и мора имати, јер су, и поред дугог рада низа истраживача током XIX и XX века, остали нере-

шени или спорни многи проблеми наше народне књижевности и у своме постављању и у предложеним решењима. Такви су проблеми: детерминанти, порекла и генезе наше народне књижевности; датирања њеног „златног доба“; могућности прецизне поделе на српску, хрватску, црногорску, муслиманску народну књижевност у условима у којима су најчешће анонимни аутори народне књижевности побројаних и других југословенских народа и народности столећима живели у заједништву и измешани не само у југословенским, већ и балканским земљама и шире; такође и питање мотивације и оправданости такве поделе; питање односа индивидуалног и колективног стваралаштва у народној књижевности; однос националног (тачније — етничког) и општечовечанског у њој; однос усменог народног стваралаштва и његове писане уметничке књижевности и уметности уопште; утицај народне књижевности и њене мудрости на филозофску мисао нашег народа; итд. У околностима недовољне разрађености и отворених многих других питања из ове области, може се и мора дискутовати о тачности и прихватљивости и многих решења која предлаже Урошевић — али му се не може оспорити озбиљност у приступу и аргументованост оцена које даје.

14.1. Такав један неспоран резултат нашег аутора сматрамо да је и његово истицање филозофског значаја наше народне мудрости као целине садржане у народној књижевности — чињеница да је у њој дат и основни поглед на свет једног народа, односно групе сродних народа и у ономе што им је заједничко и општечовечанско и у ономе што им је специфично и самосвојно. Кажемо: то је неоспорно — иако је таквих оспоравања било и данас има. Знамо да је још Хегел делио народе на историјске и неисторијске приписујући само оним првим стваралачку улогу у општечовечанској историји и култури. У то време пронацистички идеолог, значајни немачки филозоф Николај Хартман на Осмом међународном филозофском конгресу у Прагу (1934) негирао је сваку способност „малих народа“ да се уврсте у ствараоце филозофске мисли и упућивао их да уче од великих и „пишу уџбенике“ и тиме своје народе припреме за статус културне, политичке и сваке друге колоније „великих нација“. Сличних покушаја „културтрегерства“ има и данас, па су неки западни приказивачи дискусије на XIII Хегеловом конгресу, одржаном 1979. у Београду, склони да дијалог учесника из преко тридесет народа, укључујући и кинески, заступљених на том конгресу, представе као дијалог неколико „изабраних“ филозофских нација. Значи, дешавало се и дешава се да се и многољудним и најмногољуднијим народима

негира способност филозофског мишљења: тако су Лудвиг Маркузе (1959), Рихард Милер — Фрајенфелс, Берtrand Расел и други филозофи више или мање експлицитно негирани постојање изворне и специфичне североамеричке филозофије док су други филозофску мисао европоцентрички везивали само за наш континент, итд.

Теже је, међутим, објаснити чињеницу да и у редовима немогољудних словенских народа, нарочито код нас, има чак и универзитетских професора филозофије који сматрају да не само Срби и Југословени, већ ни Словени уопште, немају ниједног истинског мислиоца, нити су способни филозофски да мисле. На срећу, већина заступника таквог гледишта јесу самозвани стручњаци без стварне компетенције.

Међутим, огромна већина прогресивних и научно озбиљних истраживача, од романтичара браће Грим, Гетеа и других (иако су они у томе претеривали), преко Вилхелма Јерузалема и Вилхелма Вунта, до Тадеуша Котарбињског, а нарочито одлучно марксистичких историчара филозофије, схватају да су у стварању општечовечанске ризнице мудрости од древних Кинеза, Индуса, Грка, Јевреја и других до данас узели учешће сви народи, без обзира на то да ли су њихова схватања — исказана често ван дискурзивних средстава школске филозофије — призната од званичних историчара филозофије. То се јасно да видети пажљивим изучавањем културне историје човечанства, узете као целина (што је код нас констатовао историчар филозофије и атеизма Шефкија Жуљевић, 1970). То је нарочито јасно из садржаја шестотомне „Историје филозофије“ у издању Института филозофије Академије наука СССР (Москва, 1957—1961), која обухвата развитак филозофске мисли свих народа са свих континентата од најстаријих времена до наших дана, народа који су се филозофски довољно исказали.

Недостатак и тако интегралних приказа генезе и развитка филозофије човечанства јесте међутим у томе што нису (или нису довољно) узели у обзир мисао садржану у „нефилозофском“ облику, нарочито код народа који се, стицајем историјских околности, данас убрајају у неразвијене — а такви су претежно народи несврстаних земаља, који чине већину савременог човечанства. Није могуће да ти народи вековима постоје а да немају свој мисаони идентитет — то је хипотеза која се, сама по себи, намеће и која је на путу да се у скорој будућности потврди. Истакнути историчар наше филозофије Александар Бановић, који је дуго био амбасадор наше културе као професор универзитета у земљама Африке и постао добар познава-

лац њихове културе, указао је да већ сада, у другој деценији откако су се ове земље ослободиле колонијалног ропства, њихови млади интелектуалци дају вредна дела, којима доказују културни и филозофски интегритет народа овога континента. После низа европских етнолога, антрополога и нарочито мисионара, долазе списи афричких интелектуалаца школованих у Европи, као што су радови Муланга, Луфуабоа и других, а нарочито заирског филозофа Едмонда Мужинџе. У својој докторској тези, одбрањеној на познатом европском универзитету у Фрибургу (Швајцарска) 1964. године, Мужинџа је, понижао у тој етничкој групи, поставио себи задатак да рехабилитује човека „Мутну“ и црног човека уопште, „кога су претходне студије“ — инспирисане колонијалном политиком и реакционарном идеологијом — „већином карикирале и деформисале у тој мери да се он не може препознати“. Овај аутор је у уметности, митовима, легендама и пословицама свога народа реконструисао цео његов филозофски поглед на свет, на начин којим су ишли П. Ј. Шафарик (1864), Владимир Јовановић (1866—1870), Милош Н. Ђурић (1914), Јасна Беловић (1927), Душан Недељковић (1925—1980), Ксенија Атанасијевић (1936), Александар Бановић у својој париској тези о религиозној филозофији код Југословена (1940), писац ових редова у књизи „Почетици филозофије у Срба“ (1970) и Миљивоје Урошевић у овом свом делу.

Од страних аутора, нека указивања у томе смислу могла су се наћи нарочито код Вунта (1915), али их он није довољно експликовао на конкретном материјалу, као што је то учинио, на пример, Мужинџа. Пратећи ток првог светског рата, у коме су се показали као значајни и многи „мали“ и до тада „великима“ недовољно познати и од њих непризнати народи, као што је наш, Вунт је морао закључити да су они такве подвиге могли остварити руковођени сопственим погледом на свет и то друге врсте од оних које је официјелна школска филозофија била склона да призна као филозофију. Схватио је да су „за начин испољавања духа једног народа од значаја све области духовног живота“ — „наука као и уметност, песништво као и филозофија“, из којих се конституише „поглед на свет (Weltanschauung)“ сваког народа који стварно постоји и делује интегрално у његовом животу иако га школска филозофија и не познаје и не признаје. Вунт то приказује на стваралаштву италијанског, француског, енглеског и немачког народа остављајући другима да то покажу на мислилаштву других нарочито малољудних народа као што је наш. Вунт је наиме (нарочито у делима „Völkerpsychologie“ — 1900.



ff. и „Die Weltkatastrophe und die deutsche Philosophie“ — 1920) запазио да се „покрети народне душе можда најверније огледају у народној песни“ — не само епској и лирској, већ и оној корачници коју певају војници у маршу и на фронту, и у фолклору једног народа уопште.

И познати пољски филозоф Тадеуш Котарбињски, нарочито у делу „Трактат о добром делању“ (1955), заснива своју „праксеологију, тј. општу теорију ефикасног делања“ као „научну дисциплину“ и истовремено филозофски правац, „на практичном искуству и тековинама труда и напора безбројних радних субјеката“. Он, дакле, полази од „уопштавања практичног искуства“ које се „таложу у виду праксеолошких пословица“ (нпр. „Гвожђе се кује док је вруће“) и „свакидашњих максима техничке животне мудрости“ (нпр. „Све са мером“), затим у баснама, „афоризмима о ефикасном раду“ и другим народним творевинама чији су изданак и многе максиме филозофа од Аристотела, преко Хегела, Спенсера, Лебона, Шпенглера, до Михаила Петровића, Ђорђа Мида (Mead), Т. Парсонса, Е. Ч. Толмена, Џ. Олпорта (Allport) и других наших савременика, које Котарбињски сматра за своје истомишљенике — „праксеологе“. Тиме Котарбињски одговара категорички позитивно на питање скептика — „зар се практично искуство до кога је дошло човечанство у потпуности садржи у пословицама, максимама и изрекама“; ми бисмо додали — ако не у потпуности, а оно свакако у ономе што је за сваки народ и за човечанство као целину, најдубље и најинтимније његово у смислу идентитета, не само психолошког, већ и уметничког и филозофског.

Слично је и мишљење пољског филозофа-марксисте и врсног познаваоца наше филозофије Хенрика Писарека о поступку који је применио писац ових редова у својим књигама о српској филозофији („Почеци филозофије у Срба. Од Саве до Доситеја на основама народне мудрости“, 1970, и „Развитак филозофије у Срба 1804—1944“, 1972).

Mutatis mutandis, горње оцене односе се и на Урошевићев приступ нашој народној књижевности, нарочито у његовом указивању на „филозофски смисао народних пословица“, као и песама, приповедака и загонетки, ствараних у дугом периоду од првобитне заједнице до настанка класног друштва у Срба, у његовом конституисању „поетике народних умотворина“, итд. Наш аутор је целином своје књиге дао и прилог историји и савременом стању наше филозофске мисли и истраживања у овом правцу желео је да настави нарочито када је постао универзитетски професор филозофије и социологије

марксизма. Урошевић је намеравао да своја истраживања настави и анализом најновијих творевина народног стваралаштва.

14.2. Овом својом књигом, која представља допринос и науци о књижевности, и естетици, и филозофији народне књижевности, Урошевић је дао систематску и релативно потпуну слику генезе, друштвено-историјских детерминанти, садржаја, врста, психолошких, идејних, мисаоних и уметничких вредности наше народне књижевности у њеном развоју од првих почетака до настанка класног друштва. Његова излагања садрже низ нових осветљења и оцена нарочито о повезаности народног стваралаштва са радним процесом и целокупним животом народа, о улози ритма у нашој народној уметности, о класификацији појединих врста народног стваралаштва (нарочито епске поезије и приповедака), о поезици, естетици и филозофији наше народне књижевности и њеном месту у југословенској и светској књижевности. Ерудиција и студиозност, научна озбиљност, срећан спој генетичког и структурно-теоријског, затим аналитичког поступка, са јасним и аргументованим синтетичким закључцима и оценама који су вођени суптилом и овој тананој грађи примереном марксистичком методом и — што је посебно значајно — елегантан, смирен и леп књижевни стил излагања обезбедиће овом делу читаоце, не само међу студентима и истраживачима наше народне књижевности и фолклора уопште, већ и у најширем кругу читалаца. Критички му приступајући, стручњаци ће овоме делу морати да признају његове несумњиве вредности и да укажу на даља отворена питања која стоје пред истраживачима.

#### б) Историја књижевности народа Југославије до XVIII века

15. Значајно Урошевићево остварење у напору реконструисања целине историје југословенске књижевности јесте његово обимно дело (342 стр) **Преглед историје књижевности народа Југославије до XVIII века** (1968). То је уџбеник, настао из његових предавања држаних школске 1966/1967. године на Вишој педагошкој школи у Београду, и обухвата целокупну књижевност југословенских народа од досељавања Словена на Балкан, примања хришћанства, књижевности раног, развијеног и позног феудализма, до књижевности доба ропства, где спада књижевност хуманизма, ренесансе и барока, књижевност у XV, XVI и XVII веку.

Наш аутор приказује структуру појединих периода нашег феудалног друштва (рани феудализам, доба развијеног феудализма и

период позног феудализма) и настанак одговарајућих књижевних форми. Он настоји да укаже на самониклост, оригиналност наше средњовековне књижевности, настале из наших феудалних односа, упркос свим страним утицајима који су нам могли послужити само као грађа за сопствено виђење света, друштва и себе самих у њима. Сматра да је пресудни утицај византијске књижевности на нашем тлу био плодотворан зато што је зрачио из византијских феудалних односа на наше феудално друштво које је било у успону. Такође указује на оригиналност наше ренесансне литературе, настале у Дубровнику и осталим приморским градовима са специфичном друштвеном структуром у којој се, прво, племство (за разлику од западно-европског племства), поред тога што је власник феудалних поседа, бави и производњом и, друго, у којој је грађанство имало такође специфичан положај.

Аутор указује на двоструки карактер наше ренесансне књижевности, што је резултат узајамне испреплетености феудално-хришћанског и новог, буржоаског погледа на свет у XV, XVI па и у XVII веку.

У књизи се говори о друштвеним коренима настанка барокне књижевности и то у својеврсној идеолошкој атмосфери која је прозилазила из погледа на свет две класе (племства и грађанства), које су у тој историјској епоси срастале у својим врховима.

Рађен на основу изворног познавања књижевних дела и друштвено-историјских оквира њиховог настанка, значења и значаја, уз помоћ свих значајнијих претходних обрада (/106/, Литература, стр. 327—334) и уз менторску помоћ реномираних професора књижевности овога периода Драгољуба Павловића и Мирослава Пантића, овај уџбеник обилује подацима зналачки укомпонованим у целину анализа и синтетичког излагања целог овог дугог периода развитка југословенске књижевности. Урошевићеве оцене појединих личности, догађаја и књижевних остварења танано су изнијансиране и марксистички прецизне и излагања се одликују лепим књижевним стилем и језиком. Значај овог дела утолико је већи што је то један од првих покушаја темељније и обимније синтезе овог периода развитка југословенске књижевности са позиција историјско-материјалистичке (марксистичке) методологије.

#### в) Српска књижевност у XVIII веку

16. На основу предавања на Вишој педагошкој школи у Београду, држаних 1955/1956. школске године, Урошевић је објавио (1957)

обиман уџбеник за више педагошке школе под насловом **Српска књижевност у XVIII веку** (/78/, стр. 236).

И овде, као историјски материјалист Урошевић својим излагањима даје један општи теоријски оквир одређујући „место књижевности у друштвеној надградњи“. Држећи се класичних — и могамо рећи у основи и данас тачних и поузданих — принципа о друштвеној основи и надградњи и њиховом дијалектичком односу у коме је надградња активни и чак релативно независан чинилац у целокупном човековом успону, Урошевић указује да „књижевност представља један део идеологије друштва или одређеног друштвеног слоја у једној епохи“; „заједно са осталим гранама уметности књижевност представља један од облика друштвене свести који се формира под одређеним друштвено-економским условима“. Међутим, као што Урошевић показује на анализи конкретног материјала, „књижевност сваке епохе повезана је веома уско са филозофским, научним или чак религијским схватањима“; а са своје стране „на књижевност не делује само материјална, економска база већ и разни облици идеолошке надградње“, па књижевност у своме развоју не прати, већ често „одступа“ од материјалне основе друштва, која ју је, у крајњој линији, произвела, али не директно, већ веома сложеним посредним путевима — преко осталих облика друштвене свести (/78/, стр. 3, 5).

Поред сложених појава у српској књижевности овога доба, аутор је настојао да прикаже друштвену условљеност српске књижевности у ширем, европском смислу и њену корелацију са друштвеним збивањима у прелазном добу од феудализма ка капитализму и са основним идеолошким схватањима. У том циљу аутор је приказао друштвено-економске прилике у европским земљама тога доба, које су највише утицале на српску књижевност (Енглеска, Низо-земска, Француска, Немачка, Аустрија). Затим је изложио главна „филозофска и друштвена схватања у европским земљама XVIII века“ (рационализам, Декарт, Лок, Волтер, Русо, француски материјалисти XVIII века) и, у вези с њима, магистралне књижевне правце овога доба у Европи (класицизам, псеудокласицизам, просветитељска књижевност, сентиментализам, „Sturm und Drang“). Урошевић је настојао да истакне и објасни повезаност и условљеност књижевних појава са друштвеним збивањима и идеолошким стремљењима, али не мање и активну улогу књижевног стварања у друштвеним збивањима тих историјских раздобља.

Пошто је тако широко марксистичком методом ситуирао српску књижевност у европску, Урошевић исто тако доследно марксистички излаже настанак и развитак наше књижевности XVIII века у целини друштвених односа, „филозофских и друштвених схватања“ Срба тога доба. Он је настојао да покаже да су књижевне појаве у српској књижевности оригиналне, настале као резултат друштвених збивања и идеолошких схватања на нашем тлу. Истакао је, такође, фактор страних идеолошких и књижевних утицаја, настојећи да укаже да је сваки такав утицај био плодоносан онда када је зрачио на наше друштво и његову идеологију само са истоветног или сличног друштвеног тла.

Са тих концепцијских позиција Урошевић темељно анализира све врсте књижевности Срба XVIII века — теолошку, историјску, поезију, драмске покушаје, преводе — да би посебна поглавља посветио централној личности овога доба — Доситеју Обрадовићу. Доситејева схватања он излаже у целини, са нагласком на Доситејев световни рационалистички поглед на свет и његове филозофске погледе, којима „прави раскид са идеолошким схватањима клера“, врши „негацију феудално-хришћанских идеолошких норми и инаугурацију нових облика у свима областима идеологије“, који одговарају младом српском грађанству (178/, стр. 228—229), а посебне су му заслуге у борби за „национални књижевни језик и националну културу“. Урошевић тачно указује да је Доситејеве интенције могао остварити тек Вук Караџић — тако да је Доситеј умногоме његов претходник.

#### г) Прилози историји српске књижевности у XIX и XX веку

17. Иако као професор Више педагошке школе није предавао историју српске књижевности XIX и XX века, Урошевић се бавио истраживачким радом и у тој области и дао основне резултате у обради Матије Бана и Ђуре Јакшића.

17.1 Бана је наш аутор обрадио монографски, али је у нашим издавачким (не)приликама ову своју књигу поделио у неколико чланака, од којих су неки објављени, а неки остали у рукопису. То је серија расправа, рађених на основу коришћења обимне, до сада у науци о књижевности недовољно коришћене архивске грађе (нарочито из Банове књижевне заоставштине) и богате литературе о Бану и његовом добу.

У уводној расправи **Матија Бан у доба уставобранитеља** (122) Урошевић приказује Банов живот, друштвену и књижевну делат-

ност у периоду од доласка у Београд 1844. па до времена кнеза Михаила. Наш аутор зналачки приказује Банове везе са истакнутим личностима, његову друштвену, политичку и „национално-ослободилачку активност“; затим његову делатност као професора Лицеја, његову дипломатску мисију у Цариграду, поновну делатност у Београду и избор за члана Друштва српске словесности.

Урошевић реално и објективно приказује Банову иначе контроверзну личност и делатност признајући му одређен степен ерудиције и посебно знања језика, као и политичку умешност. Али, приказује и његове мане, нарочито његов политички опортунизам и „прилагодљивост“: иако је одмах по доласку у Србију пристао уз уставобранитеље, дакле режим српске трговачке буржоазије која је разбијањем Милошеве деспотске владавине тежила убрзању капиталистичког развитака, он је 1858. почео да се приближава светоандрејцима, нарочито Јеврему Грујићу, и успео је да се, најзад, уклопи у владавину династије Обреновића и да у Милошево доба постане важан друштвени и политички фактор, полажући велике наде у Михаилову личност у погледу испуњења својих политичких и друштвених идеала.

Овом раду недостаје закључак, у коме би резултати Урошевићевог културно-историјског истраживања били резимирани и Банова личност сажето приказана.

17.2. У расправи **Матија Бан као предавач књижевности** (134) Урошевић приказује Бана као првог предавача наше књижевности на београдском Лицеју. Излаже карактер и оцењује вредност Банових предавања из српске и француске књижевности на Лицеју која је почео 26. фебруара 1852. Указује да је Бан катедру желео да искористи „за много шири домен своје културне делатности“, јер је имао у виду политичку и културну еманципацију Србије и других југословенских земаља. Бан је држао предавања о Дубровнику и његовој књижевности оријентисаној у панславистичком духу и своје Дубровчане сматрао првим панславистима, затим предавања о књижевности XVIII и XIX века као нашој књижевности „народног јединства“. Бан се већ 1845. изјаснио за Вукова језичка начела, због чега је имао неприлика. Већ четрдесетих година XIX века код Срба се панславистички реагује против европске романтичарске књижевности и залаже за „истиниту“, тј. ону књижевност која приказује стварни живот; Бан се с том оријентацијом умногоме слаже (1851) и залаже се за изразито просветитељску поезију, а од 1891. за демократизацију књижевности и њену еманципацију од страних утицаја.

Урошевић закључује да је Бан „добро познавао шекспировску трагедију“, „знао је врхунске домете естетичких поставки свога доба“, али „друга је ствар колико је Бан својим књижевним талентом успевао да оствари у поезији и драми оно што је ванредно добро познавао у теоретском погледу. Од великог је значаја и његово инсистирање на објективној критици и покушај да на свом драмском делу пружи образац такве солидне критике“ (/134/, стр. 39).

17.3. У расправама које су остале у рукопису (/138/, /139/, /140/), Урошевић приказује Баново панславистичко ујединитељско гледиште о „свесловенском језику“, његова релативно прогресивна моралистичка схватања и Банова схватања о ратној вештини, која оцењује као прве покушаје обраде **ратне стратегије и тактике** код нас, а нарочито партизанског начина ратовања.

17.4. Урошевићева књига о Матији Бану представља темељан и озбиљан допринос, који заслужује да буде објављен у целини. Овом књигом исправљене су многе нетачне и неправичне оцене Банове личности и делатности и дате су оцене које се заснивају на архивским подацима и марксистичкој реконструкцији целог доба и Бановог места у њему.

18. У радвима о Ђури Јакшићу (/31/ и /31а/, /43/ и /43а/, /101/, /102/) Урошевић је од 1953. до 1961. приказао живот и рад и дао естетску и идеолошку анализу Јакшићеве поезије, приповедака и драма.

18.1. У анализи Јакшићеве поезије (/31а/, стр. 5—36) он полази од њене „друштвене подлоге“ и показује како се и овај наш писац борио између грађанске друштвене стварности и социјалистичког покрета Светозара Марковића и да се временом приближавао покрету првог српског социјалисте: „Ђурина поезија је била израз прогресивне левице либерала која се запајала идејама научног прогреса и била моторна снага развитка српског друштва. Хуманизам, слободарство, антиклерикализам јесу битне особине Ђурине поезије. У исто време то су били елементи идеологије левог крила српске либералне буржоазије, коме је Ђура Јакшић увек по своме духу припадао, све до појаве Светозара Марковића. Отуда његова поезија изражава увек активни став према друштвеним збивањима“ (/31а/, стр. 35—36).

У закључку Урошевић, с разлогом, сматра да „можемо слободно рећи да се поезија Ђуре Јакшића уткива у нашу садашњост, у наша револуционарна стремљења, у наше људске патње, у наше одушевљење, у целокупно наше прогресивно стваралаштво“ (/31а/, стр. 36).

Ове закључке Урошевић изводи и верификује својим избором из Јакшићеве поезије, сачињеном са знањем, укусом и мером.

18.2. И Урошевићева анализа Јакшићевих приповедака (/43/, стр. 3—52) јесте темељан рад, у коме се приказује стање српске приповетке до Ђуре Јакшића, књижевност Уједињене омладине српске, друштвена подлога Јакшићевих приповедака, његова сатира, и утврђују се књижевна својства Јакшићевих приповедака, њихове естетске и друге вредности. Као основне одлике Јакшићевих приповедака Урошевић истиче „патриотизам“ без националистичке ограничености, слободарство, „љубав према радном човеку“, затим претежно реалистичку интонираност, и поред романтичарског односа према сељаку. Тај романтичарски однос Урошевић тумачи утицајем „погрешног схватања“ Светозара Марковића о патријархалним формама сеоског живота као полазиштима у преображају српског друштва (/43/, стр. 52), што се, на основу најновијих истраживања Марковићевог покрета, не може сасвим прихватити: Марковић је те форме сматрао само полазном тачком социјалистичког преображаја у нашим условима — преображаја који је код њега основна преокупација; тачна је, међутим, Урошевићева оцена, по којој је Светозар Марковић тим путем наше писце усмерио на реалистичке токове, али не и на романтичарско идеализовање сеоске патријархалне задруге, према чијим је недостацима усмерио оштрицу своје критике.

Урошевићеве закључци и овде су верификовани успешним избором из Јакшићевих приповедака.

18.3. Синтезу и даљу разраду резултата из претходна два рада дао је Урошевић у студији **Ђура Јакшић** (/102.в/, стр. 3—40). И овде наш истраживач као марксист полази од друштвених услова Јакшићевог живота и стваралаштва. Указује на испреплетаност књижевних праваца у Срба XIX века и ту појаву објашњава тиме што се они код нас нису смењивали на класичан начин, као што је у Европи то био случај, док за псеудокласицизам није било друштвене класе (аристократије и аристократизованих слојева) која би га носила, па је овај правац код нас као такав изостао: било је само писаца који су певали у том духу, али нису могли наићи на праву публику која би их прихватила.

Урошевић оцењује Јакшића као „талентованог уметника“ — сликара и песника напредно оријентисаног и под одређеним утицајем идеја Светозара Марковића. Као значајне одлике Јакшићевог књижевног рада он истиче следеће: „Целокупна поезија Ђуре Јакшића оријентисана је према будућности“, а „карактеристика Јакшићевих



приповедака је мржња према реакционарним друштвеним снагама и љубав према угњетеним“. Јакшић је схватио „реакционарну улогу српског високог клера“ 1848. и уопште, клера који је на феудалан начин деценијама глобио народ док је ниже свештенство делило судбину народа; у овоме се Јакшић слаже са Светозаром Марковићем. У приповеткама из живота у Србији Јакшић приказује „прве појаве капитализма у српском селу, рушење патријархалних друштвених односа под утицајем капитализма“ и друге актуелне друштвене појаве тога доба тако да је као приповедач био реалист, док су му драме романтичарски интонитане, али са реалистичком уверљивошћу.

У целини узето, по Урошевићу, „Јакшићево књижевно стваралаштво представља крупан допринос српској књижевности XIX века и значајан уметнички домет тога времена. Он је заједно са Змајем представљао крајњи домет шездесетих и седамдесетих година“ у нашој књижевности. (/102.в/, стр. 19, 26, 27, 39).

18.4. Урошевићева истраживања Јакшићевог живота и књижевне уметности критички усвајају претходне резултате и дају нова осветљења, нарочито у погледу њихове идеолошке, али и чисто естетске вредности.

19. Остали мањи Урошевићев доприноси историји српске књижевности XIX и XX века јесу следећи:

19.1. У студији **Први боравак Стевана Каћанског у Београду /108/**, писаној на основу архивске грађе и литературе о Каћанском, он сажето излаже прилике које су утицале на живот и рад Стевана Каћанског, даје карактеристике његове поезије и разлоге његовог првог боравка у Србији. Анализира архивску грађу која даје различите податке и закључује да је Каћански „дошао у Београд негде 1857. а не 1856, или 1855. године“ (како су тврдили Ј. Скерлић, Војислав Рашић, Милан Кашанин и други).

Урошевић не остаје само на исправљању предњих података о животу Каћанског у Београду (што, само по себи, представља допринос науци), већ излаже целокупан његов рад у Србији, нарочито његова књижевна и друштвено-политичка схватања.

19.2. Поводом стогодишњице „**Историје српске књижевности**“ **Стојана Новаковића /105/**, Урошевић из довољне историјске ретроспективе оцењује ову обимом малу књигу као „значајно дело свога доба“, у коме је „систематски указано на развојне тенденције српске књижевности“ и осветљене многе књижевне појаве. То је дело у коме је Новаковић „указао, и то често сасвим тачно, на узрочности књижевних појава, формирао први пут систематски судове о књи-

жевницима и њиховим делима, од којих су многи остали, запазио и указао на стваралачку тенденцију у српској књижевности којој припада будућност, и одвојио је од оне која је услед слабог уметничког домета осуђена да ишчезне“.<sup>3</sup>

19.3. Урошевић је 1964. у једном интервјуу изјавио да је његов омиљени савремени писац Крлежа, да радо чита и „младе писце“, али да их све „не разуме“. Предложио је да се наставни програм из књижевности тако подеси да се, уместо обраде писца по писца, наставнику омогући да изложи „повезану слику о књижевним појавама“ /103/.

Племенит и конструктиван дух, какав је био, Урошевић је свуда подстицајно деловао. Према изјави Стевана Јаковљевића (1957), Урошевић је једном приликом, у својству председника Удружења просветних радника Југославије, у Удружењу књижевника предложио да неко од југословенских писаца уметнички рекреира догађаје крагујевачког октобра 1941. и да је он ту поруку испунио својом књигом „Земља у пламену“. (Лит. /8/.)

#### д) Урошевићеве књижевне покушаји

20.1. Изненадна и рана смрт омела је Урошевића да свој смисао за оригинално стваралаштво, нарочито путописне књижевне врсте, више развије. Прилози ове врсте које се не могу занемарити су његови путописи из **Совјетског Савеза**, објављени 1955—1956. у 11 наставака (/51/—/57/, /63/—/67/). Затим, Урошевићеве путописне белешке из **Марока** из 1974. (/100/—/110/) сведоче не само о његовој културно-историјској ерудицији и тананој аналитичности запажања, до којих је дошао на својим путовањима као експерт УНЕСКО-а од 1971—1973. у Мароку и Конгу; јер он је ту показао и леп приповедачки дар и један интимни лирски тон, који његове путописне белешке одваја од многих сличних, у којима наша публицистика не оскудева. У преплитању историје, културе и уметности, садашњих економских, друштвених и културних прилика у тим земљама нађена је поезија, а на своме месту и драма људи тога поднебља.

20.2. Можда најлепши и књижевно најуспелији Урошевићев путопис, из **Конга**, остао је нажалост у рукопису /142/ иако заслужује да буде објављен.

Указали смо да се лепим књижевним стилем одликују и други Урошевићеве радови, укључујући и његове уџбенике, што их чини привлачним штивом и за ширу публику и везује пажњу сваког читаоца.

### ђ) Резултати у области историје југословенске књижевности

21. У закључку овог дела наших излагања о научном раду Миливоја Урошевића морамо поново истаћи да је он планирао да напише уџбеник целокупне југословенске књижевности обухватајући и народну књижевност. Ту замисао он је могао остварити благодарећи својој изворној ерудицији и сигурној марксистичкој методологији којом се изврсно служио, што га је обезбеђивало од идеолошких девијација тако честих на овом вишеструко осетљивом подручју.

Урошевић, на жалост, није стигао да овај свој план доведе до краја, али и оно што је остварио — заслужује признање и дивљење: јер још увек се воде дискусије о томе зашто немамо ни једну интегралну историју српске књижевности (о југословенској да и не говоримо), воде се распре о проблемима аутора (дакле личне природе), методологије, периодизације, итд. и као писци који су остварили бар парцијалне целине помињу имена Стојана Новаковића, Павла Поповића, Милорада Павића, Миодрага Поповића, а и не помиње се име Миливоја Урошевића. Он је, међутим, као што смо доказали, на основу предавања која је као професор Више педагошке школе у Београду годинама држао, дао значајне прилоге остварењу једне интегралне историје југословенске књижевности од почетка до краја XVII века, затим српске књижевности XVIII века, као и допринос разјашњењу естетске и идеолошке вредности књижевног рада Матије Бана, Ђуре Јакшића, Стевана Каћанског и других наших писаца и књижевних појава XIX и XX века.

Да га животни путеви нису одвели прво за експерта УНЕСКО-а у стране земље, а затим у област марксистичке филозофије и социологије као професора Педагошко-техничког факултета у Чачку, Урошевић би своје дело из историје југословенске књижевности довршио. Али, и оно што је остварио — заслужује високу оцену и признање далеко веће него што му је до сада давано.

## 2. ОПШТА ЕСТЕТИКА, ТЕОРИЈА И СОЦИОЛОГИЈА УМЕТНОСТИ И КЊИЖЕВНОСТИ, ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

Широког научног интереса и синтетичког захвата, Урошевић је дао прилоге из низа у наслову побројаних научно-филозофских области, граничних са историјом књижевности, која је била његова основна научна преокупација.

## а) Лепо као естетски и друштвени феномен

22.1. У уводном разматрању своје књиге из историје уметности /32/ Урошевић даје опште историјско-материјалистичке оквире настанка, развитка, суштине и значења уметности у целини човековог живота и рада.

У књизи је дата једна теоретска расправа о уметности, која обухвата питања: шта је уметност, њен задатак, однос уметности и идеологије, односно уметности и друштвене стварности; анализирани су проблеми условљености уметничког стварања, релативне самосталности уметности, порекла уметности, суштине и односа лепог у природи, лепог у уметности и уметничког идеала, уметникове идеологије и уметничког стварања, уметничког надахнућа, талента и генијалности.

22.2 У тумачењу социјалне стране уметности, у периоду борбе нашег друштва за изворни марксизам и његову даљу стваралачку разраду у нашим условима, Урошевић не пада у вулгаризације, већ указује да „је узалудан посао настојавати да се у појединостима, у сваком уметничком делу пронађу друштвене противречности, или се трудити да се уметност у појединостима своди на економску структуру друштва и његове противречности“; ово зато што „на уметност не делује само материјална база, већ и разни облици идеолошке надградње“. (/32/, стр. 6). Насупрот вулгарној теорији одраза, примењеној у соцреализму, Урошевић упозорава да су класици марксизма и у њиховој аутентичној традицији настале естетичке анализе показале да „иако уметност одражава стварност“ — „ниједно велико уметничко дело не представља копију стварности“ и да „право уметничко дело не може бити сурогат стварности“. По Урошевићу, „велика уметничка дела представљају увек уметност која у неку руку стоји изнад живота“, али „то никако не треба схватити да она губи везу са животом“, већ да га изражава уметничким средствима и „у концентрисаном облику“ (/32/, стр. 9—10).

22.3. Да би конкретизовао овакве своје погледе на суштину уметничког дела, он указује на однос природно и уметнички лепог. По њему, иако је феномен лепог вредносна област и према томе претежно свет човекове субјективности — лепо итекако има и своју објективну страну. Тако, по Урошевићу, „наши судови о лепом у природи имају објективну подлогу“: „лепо, а то значи складно, хармонично, постоји објективно у природи“. Међутим, „лепо у уметности разликује се од лепога у природи иако имају додирних тачака. Лепо

у природи и у уметности представља оно што изражава најбитније и најзаконитије у животу. Међутим, лепо у уметности има своју специфичност“: она, поред осталог, садржи и своју друштвену и етичку компоненту тако да „лепо достиже највећи домет у уметничким делима која третирају човека као друштвено биће“ (/32/, стр. 12). Даље, у уметничком делу, које у својој суштини „има две компоненте — естетску и етичку“, „етичко се растапа у естетском“ тако да „апсолутизовање етичког у уметности води у дидактизам, у досадно моралисање или јевтину пропаганду а уметничко дело лишава уметничких својстава“ док „апсолутизовањем естетског и лишавањем уметничког дела етичког момента човек се своди на биолошко биће а међусобни односи људи лишавају се друштвеног карактера“ (/32/, стр. 13).

Можемо запазити да Урошевић није сасвим у праву када уметност која је (лишена етичко-друштвеног) схваћена као чисто естетски феномен своди на биологизам — јер има и других, а не само биологистичких естетика ове врсте; али он је несумњиво у праву када захтева јединство естетске и етичке компоненте у уметничком делу са акцентом на првој.

22.4. После ових анализа, враћајући се на проблем уметности као одраза — израза стварности, Урошевић тежи да конкретизује позната схватања Маркса и Енгелса о реализму у уметности.<sup>4</sup> Он сматра да „уметнички идеал не представља ни чисту копију друштвене стварности нити пак одраз неке измишљене, уображене стварности без везе са садашњицом“, већ је тај идеал „у реалним могућностима будућности која је у елементима већ заступљена у садашњости“: „снаге напретка, према томе, представљају уметнички идеал“. Овакво схватање уметничког идеала стоји на позицијама традиција уметничког реализма о коме су Маркс и Енгелс писали да правог уметника увек води ка изношењу социјалне истине која иде до преласка уметника на позиције напредне класе. При томе појам „снага напретка“ треба схватити у ширем, хуманистичком смислу, нарочито када се имају у виду, на пример, лирска поезија, сликарство, вајарство, архитектура, музика и балет.

22.5. „Садржина уметничког дела“, по Урошевићу, изражава се у „идеји“ уметничког дела, која је у дидактичким списима јасно истакнута, а у правој уметности није, већ се у уметничком делу „скрива“: она се у њему „често исказује у прерушеном облику“ и то је утолико више случај уколико је неко дело веће уметничке вредности. Урошевић овим жели истаћи познато гледиште Маркса и Ен-

гелса о уметничкој поруци („тенденцији“), која је утолико мање експликована уколико је уметничко дело веће.<sup>5</sup>

22.6. Да би још боље истакао специфичност уметничког дела, Урошевић указује да је „за уметничко стваралаштво потребно **надахнуће уметника предметом обликовања**“, затим „општа мисаона слика о свету“ и „емоције“, али пре свега — „**таленат**“, који се састоји у „стваралачкој примени знања“ и који „се развија и долази до изражаја само радом и свестраним развојем разноврсних способности“; ако свих побројаних услова и карактеристика нема, таленат „неминовно закржљава“ (/32/, стр. 17).

22.7. Писана пре четврт столећа, у почецима савременијих естетичких концепција код нас, Урошевићева схватања лепог као естетског и друштвеног феномена значе извесно конкретизовање познатих али тачних схватања Маркса и Енгелса о уметности. И познати историчар уметности и естетичар Сиди Марјановић с правом истиче да је Урошевић успео да читаоцу реконструише „складну целину“ основних ставова марксизма о уметности и уметничком стваралаштву и да, притом, „дефинише скоро све естетичке појмове“ (Лит. /1/). Да је Урошевић био далеко од сваке вулгаризације теорије уметничког реализма а поготову њене догматизације, може се закључити и по томе што је као историчар књижевности и уметности итекако имао пуног разумевања и за све друге уметничке правце и стилове, па му је најомиљенији наш савремени писац био надреалист Мирослав Крлежа.

Пре свега посвећен књижевности и њеној историји, Урошевић своје схватање лепог детаљније развија у овој области.

## б) Књижевно лепо

23.1. У основи присталица уметничког реализма али са слухом и разумевањем за све естетски и друштвено значајне и прогресивне уметничке и књижевне правце Урошевић је дао анализу и оцену **Предмета естетичких критика Светозара Марковића** /107/. Сажето речено, аутор констатује да су идеолошко-политичке струје у Србији шездесетих година XIX века, оне исте на чијој основи настају и три естетичке струје — хегеловска (либерална) класицистичко-просветитељска (конзервативна) и материјалистичко схватање Светозара Марковића.

У разматрању овог осетљивог и за савремена књижевно-естетичка струјања значајног питања, Урошевић прво приказује суштину

двају владајућих естетичких схватања у Србији Светозаревог доба, а то су класицистичко-просветитељско и хегеловско, и идентификује њихове носиоце. Затим испитује трећу идеолошко-политичку струју шездесетих година — социјалистичку, са Светозарем као носиоцем, и овде детаљније развија свој концепт који је сажетије изложио у својој докторској тези, концепт о три политичке струје и три њима одговарајуће естетичке концепције тога доба. Указује да је Јован Андрејевић, у својим „Одломцима естетичним“, „не само фишеровац већ и да су главне хегелијанске мисли у том делу послужиле као база не за романтичарска већ за реалистичка књижевна схватања“ и да у нашим условима хегеловска естетика подстиче, не романтичарска, већ реалистичка књижевно-естетичка схватања. Ту појаву Урошевић тумачи овако: „Заостало српско друштво тога доба налази се тек на почетку фазе либералног капитализма коме је у развијеним европским земљама одговарао реалистички књижевни израз. У таквим условима хегелијанска естетичка мисао могла је да иницира у првом реду реалистичко књижевно стварање, што потврђује анализа и естетичке и књижевно-критичке мисли у српској књижевности тога доба. И књижевна критика и естетичка мисао шездесетих година указују да српска књижевност мора да учини одлучан скок из књижевности класицистичко-просветитељског карактера у књижевност критичког реализма засновану на принципима народне књижевности као што је уосталом и српско друштво тога доба, немајући времена за класичне фазе, морало да „скочи“ из веома застарелих форми друштвених односа управо у капитализам“ (107<sup>1</sup>, стр. 33—34).

То је узроковало чињеницу да је Светозар Марковић устао против естетичких норми дотадашњих естетичара о „вечитим“ и „непроменљивим“ законима лепоте, о лепом као „урођеном“ својству човека, које нема везе са друштвеном стварношћу, итд. Марковић је, дакле, одбацио принципе класицистичко-просветитељске естетике, које је у гимназији учио по Малетићевој „Теорији поезије“, али која је садржала и нека хегеловска естетичка схватања, која се нису уклапала у претходна. Марковић, међутим, у својој критици ове естетике, коју врши по Писареву у духу реализма, не разликује код Малетића и других наших естетичара покушај спајања ове две естетичке концепције (класицистичко-просветитељске и хегеловске), већ их критикује као исту концепцију. Урошевић то тумачи тиме што је Светозар Марковић тада имао само 22 године и био студент технике, па није могао код Малетића видети електичку смешу ове две естетике, већ је „стрпао у један кош сва естетичка схватања до Черни-

шевског. С правом одбацујући класицистичко-просветитељске естетичке норме, одбацио је у целини и хегелијанску естетичку мисао и не покушавајући да је материјалистички превазиђе“. (/107/, стр. 34).<sup>6</sup>

23. 2. Резултат ове Урошевићеве расправе састоји се, дакле, у образлагању тезе да се Светозар Марковић својим учењем супротставио класицистичко-просветитељској концепцији у уметности и књижевности — а не романтичарској, како се раније сматрало. Овај се закључак може прихватити као тачан уз напомену да су истраживања која су вршена после овог Урошевићевог рада (Драган М. Јеремић, Иво Тартаља, Андрија В. Стојковић и други) прецизирала степен појединачних утицаја западноевропских естетичара на наше овога периода тако да би данас неке Урошевићеве оцене доживеле одговарајућу измену и конкретизацију.

24. Комплементарно двема претходним расправама, које имају савремени значај, са циљем помоћи у марксистичком образовању наставника књижевности, у студији **Марксизам и наука о књижевности** (/124/, стр. 3—16) Урошевић разматра проблем књижевно лепог са естетске и идеолошке стране.

24.1. Наш аутор прво одређује „место књижевности у идеологији“. Он развија познате ставове из ранијих списа, по којима „најопштије поставке науке о књижевности садржане су у учењу о историјском материјализму“. Овде се Урошевић претежно држи познатих решења о пореклу и развоју уметности, о уметности у класном друштву, о реализму у уметности и о суштини књижевног уметничког дела, која су дали Маркс и Енгелс.<sup>7</sup>

У том духу, Урошевић у обради естетичких и идеолошких проблема књижевности користи своје богато знање и искуство. Прво разрађује проблем односа „књижевности и друштвене стварности“ са решењем да је књижевност производ датог друштва, али да она има „релативно самосталан развој“ — тако да увек не прати развитак материјалне основе друштва. „Књижевност, као и остале уметничке форме, представља својеврсну уметнички објективизирану слику природе, друштва или унутрашњег живота људске личности“, што значи да „садржину свих облика друштвене свести, па и књижевности, чини одређена друштвена стварност“; али се та стварност на различите начине изражава у разним облицима друштвене свести, тако да „књижевно дело представља уметнички субјективизирану слику стварности“. Ово је, уствари, гледиште свих великих реалиста од Балзака, Стендала, Флобера, Дикенса, нарочито Лава Толстоја, Томаса Мана и Шолохова до Ива Андрића, Михаила Лалића и Добрице Ћосића,



гледиште које уметничко дело схвата као додуше субјективизирану (са гледишта искуства, сазнања и менталног склопа писца и уметника уопште сагледану), али управо уметничком транспозицијом грубе реалности реалистичнијом, типичнијом и трајнијом сликом стварности од оне која је дата у простом њеном одразу у фотографији, хроници и другим врстама копије постојећег. У оваквом схватању уметничког реализма има места за све стилове и жанрове праве уметности, која управо не може а да нема дубоке релеванције према постојећој или могућној будућој стварности којој човек тежи.

24.2. Овакво гледиште Урошевић на следећи начин ближе одређује. Када се говори о „уметничкој стварности“, наглашава он неуморно и у овом свом спису, треба имати на уму да уметник не приказује појавну слику стварности без икакве транспозиције и субјективне пројекције, јер би то била фотографија, а не уметност; исто тако, право уметничко дело „далеко је од сваког натурализма“. И књижевник као уметник даје уметничку форму материјалу који узима из стварности и обликује га стварајући типичне ликове у типичним ситуацијама. Стога Урошевић не прихвата ни теорију „уметности ради уметности“ као облик хуманизације људске личности. Порекло ове теорије он види у бежању романтичарских уметника од тешке стварности буржоаског друштва и тежњи ка самосталности уметности; Урошевић, међутим, зна да су и романтичари у својим уметничким остварењима сликали боље, будуће друштво и људе и тиме доприносили борби за прогрес — и они су, дакле, у одређеном смислу били уметнички и социјални реалисти — тако да чисте уметности одвојене од друштва, нема.

24.3. Сходно томе, „однос уметности и живота“, по Урошевићу, може се на следећи начин одредити. „Ако уметничко дело није сурогат живота већ израз његове суштине, да ли уметничке слике представљају сâм живот дотичне друштвене епохе? Велика књижевна дела су увек, у неку руку, изнад живота“, јер дају типичне ликове у типичним околностима — како су то истицали Маркс и Енгелс, а на свој начин и сви велики реалисти; али је, управо као таква, уметничка слика стварности дубље реалистичка и повезана са суштином друштвених кретања одређених епоха чију законитост изражава уметничким средствима.

24.4. Проблем „лепог у књижевности и уметности“ Урошевић решава на следећи начин. „Иако је лепо ствар и субјективног укуса, оно не би могло да се сведе само на ту компоненту, већ има и своју

објективну страну“. Он разликује „лепо у природи и добро у друштву“; за њега уопште „складно и хармонично“ „значи добро“.

**Однос доброг и моралног у уметности** Урошевић овако схвата. „Хармонична људска личност, као уметнички идеал, зависи од степена развоја друштва, односно од владајуће идеолошке оријентације одређеног друштвеног развоја“, али уметнички идеал се не исцрпљује у уметничкој интерпретацији стварности, већ уметник успева да уметнички сагледа и сублимира „ембрионе будућности који су се већ заискрили“. „Према томе, уметнички идеал је у реалним могућностима будућих друштвених односа и настале личности у њима, што је у елементима већ заступљено у садашњости. Другим речима, снаге напретка представљају најадекватнији уметнички идеал“ (154, стр. 11).

24.5. И „тенденција у уметничком делу“, по Урошевићу, мора бити уметнички обликована. „У сваком уметничком делу могу анализом да се открију идеје, мисли, тежње, моралне норме које су инспирисале уметника да их уметнички сублимира. То чини садржину уметничког дела и дубоко је запретано у уметничким сликама, или се, пак, манифестује у прерушеном облику“; у томе је „идеолошка тенденција“ књижевног дела. „Међутим, идеја, односно тенденција није лако уочљива у књижевном, уметничком делу. Она је сливена са поетским сликама онако као што је амалгамисано естетско и етичко у уметничком делу и у суштини је неодвојива, сем у научној анализи“.

Урошевић наводи Марксове и Енгелсове текстове о овом питању и захтева „конкретно прилажење изучавању историјско-књижевних развоја“, чега се увек придржавао као једног од првих историјско-материјалистичких принципа методологије истраживања и у области историје и теорије књижевности и уметности (124, стр. 11—16).

### в) Добро у народним умотворинама

25. Као што је Г. В. Плеханов марксистички схватање закона настанка и развоја уметности проверовао на уметности првобитне заједнице, Урошевић се са сличном сврхом 1974. обратио **поетици наших народних умотворина** (110, 136). Наш аутор испитује схватање доброг у народној поезији и налази да је за народног певача — слично схватањима неких „философа живота“ (нпр. Жан-Мари Гијоа) и идеолога Младе Босне који су се њима инспирисали — „добро оно

што представља живот“: највиши домет лепог видео је у човеку као друштвеном бићу.

Код Урошевића, наравно, као марксисте, ова виталистичко-социолошка естетичка норма модерних позитивиста има други смисао и карактер.

25.1. Урошевић, затим, анализира народне песме, у којима лепо изражава и естетску и етичку страну. Идеал лепог у народним песмама јесте човек са најскладнијим физичким својствима и максималним етичким вредностима према захтевима патријархалног друштва. То је, по његовим анализама, и основа типова поетизације у народним песмама.

25.2. Исти идеал лепоте изражен је и у народним приповеткама. „Запрепашћујућа физичка лепота“ девојке у народним приповеткама редовно је прожета најдивнијим моралним својствима. Урошевић тиме не прихвата панкалистичко тумачење лепоте у нашим народним песмама које даје Лаза Костић јер, иако и по њему основну вредност уметничке лепоте по замисли народног певача морамо ставити у први план, не смемо испустити из вида да она мора садржати морални моменат без кога и сама губи хумани смисао и вредност.

25.3. И етичка идеализација јунака односно јунакиње у бајкама представља својеврсни тип поетизације — сматра Урошевић. То је у неку руку естетичко уопштавање етичких представа важећих на одређеном ступњу развоја друштва. Стога у категорију лепог у народним приповеткама улазе и представе о праведним односима међу људима, о једнакости у друштву, о неограниченим могућностима сиромашног, угроженог и униженог човека.

Емпиријско схватање простора и времена представља једну од карактеристика народних приповедака: јунак приповетке зна само за простор који га окружава у моменту његове акције. Стога у народним приповеткама не постоје два или више терена акције у исто време као, на пример, у савременој приповеци или роману. Исто тако, у народној приповеци може бити говора само о конкретном времену. Такво емпиријско време не мери се бројањем дана и година, већ се обележава само акцијама хероја, односно других личности приповетке. Ова Урошевићева запажања дају доказа о још једном његовом самосталном доприносу поетици наших народних умотворина.

25.4. Аутор приказује народне пословице као поетски најизразитије и најживотније народне умотворине, јер се заснивају на животној стварности и поетски уопштавају свеопшту зависност и уза-

јамну повезаност у природи и друштву и настоје да открију њихове узрочно-последичне и друге везе.

25.5. Загонетка је приказана као једна од најсликовитијих поетских умотворина. За њу је карактеристична изразита визуелна и аудитивна поетска слика.

25.6. Урошевићева реконструкција поетике, тј. естетике наших народних умотворина одликује се уверљивошћу, јер је изведена из темељне анализе и уопштавања поетике свих основних врста народних умотворина. Ова се естетика складно уклапа у целину Урошевићевих схватања о природи и друштвеној функцији лепог у уметности.

#### г) Естетика српске књижевности од 1860. до 1870. године

26. Дobar познавалац више области уметности и књижевности, а нарочито историје југословенске књижевности, као већ зрео истраживач и педагог, Урошевић је написао и успешно одбранио своју докторску дисертацију из области књижевно-историјске естетике под насловом **Естетичка и књижевно-критичка схватања у српској књижевности (1860—1870) (/104/, /104a/)**.

Урошевић је узео за предмет своје дисертације овај период развитка српске културе зато што се у њему бурно развијају естетичка и књижевно-критичка схватања која су дала печат развитку српске књижевности у наредним деценијама.

Рађено *lege artis*, са темељном документацијом сваког става, ово дело сведочи о Урошевићевој способности да интердисциплинарна истраживања и синтетичка излагања каква су пре њега о другим периодима наше књижевности предузимали Драгиша Живковић, Зоран Гавриловић, Драган М. Јеремић, Славко Леовац, Андрија Б. Стојковић, Иво Тартаља и други.

27.1. Пошто је изложио општи социјално-политички и идеолошки оквир који је детерминисао развитак овог периода српске естетике и критике, а то су главна идеолошка схватања шездесетих година — либерална, конзервативна и весници социјализма са Светозаром Марковићем на челу, Урошевић прелази на **теоретска питања естетике** и књижевне критике која одговарају изложеним главним идеолошким схватањима, па су то класицистичко-просветитељска, хегеловска и материјалистичка схватања Светозара Марковића.

По аргументованој оцени Миливоја Урошевића, прва су значила анахронизам, друга су била теоријско оправдање књижевног реа-

лизма док трећа истичу друштвену улогу књижевности и упућују на реализам у књижевности и уметности — у чему „се претерало“. Наш аутор даље показује да, иако је Светозар Марковић одбацивао хегеловску естетику, у третирању неких битних естетичких категорија он „не само да није превазишао хегелијанска схватања већ је значао чак и корак назад“: такав регрес учињен је са Марковићем у третирању лепог у уметности, односа уметности и живота, слободе уметничког стварања, форме и садржаја уметничког дела, односа уметности и науке, утилитарности у уметности, итд. (/104a/, стр. 319).

27.2. После излагања књижевно-естетичких схватања у Србији овог периода, Урошевић детаљно излаже њихову примену на проблем **књижевне критике**. Он обрађује општа питања књижевне критике и саму критику од Јакова Игњатовића даље, идући по књижевним родовима. Игњатовићу приписује у заслугу да је нашу књижевност одвратио од имитирања европске и упутио је вуковским путем сопственог развоја, али уз коришћење европских и других култура као инспирација и узора.

27.3. У општем закључку (/104a/, стр. 324) Урошевић изриче следеће тачне и значајне оцене. „Афирмација националне књижевности у свакој земљи манифестује се у тежњи за оригиналношћу, прожимањем националних схватања и мотивима, инспирацијом друштвеним односима и животним потребама свога народа. У српском друштву овакве тежње почињу да доминирају у естетици и књижевној критици тек шездесетих година деветнаестог века, односно у доба кад је у западноевропским земљама капитализам већ увећало на низлазном ступњу развитка“\* — Заостало српско друштво тек тада полази путем либерализма. Али је књижевност морала да прескочи из класицистичко-просветитељске фазе у критички реализам уз разумљиве ломове и „девијације“ тако да, на пример, у ово време хегеловска естетика у Срба служи за теоријско оправдање реализма, а не (како је био случај у Европи) романтизма.

28. Узето у целини, ово дело Миливоја Урошевића допринело је бољем упознавању везе књижевног стварања са филозофским покретима епохе у Европи и код нас и растумачило је низ конкретних веза те врсте.

Признати зналац историје наше књижевности и њених теоријско-естетичких основа, Боривоје Стојковић, уз мање критичке при-

\* Урошевић је овде погрешно: као што је познато, капитализам ступа у стадијум империјализма као свој највиши и последњи стадијум тек почев од седамдесетих година XIX века.

медбе, врло је позитивно оценио ово Урошевићево дело, његову „научну солидност, сигурност и свестраност метода којима се аутор зналачки и вешто служио“ и дао „озбиљну, врло зналачки и духовито писану књижевну студију, која представља значајан прилог проучавању идејности и покрета у српској књижевности“ (Лит., /9/). Оно је итекако и прилог истраживању развитака српске књижевне естетике и средних области.

#### д) Историја уметности

29.1. Као што смо указали (чл. 22), Урошевић је зашао и у област опште историје уметности да би што свестраније марксистички осветлио развитака књижевности као значајне гране уметничког стварања. У овој области, наравно, није могао имати већих претензија од стручних, што он у књизи „Из историје уметности“ (1954: /32/) и сâм указује. Солидно упознат са суштином и развитаком низа уметности, у доба увођења наставе уметничког васпитања у наше школе Урошевић је тежио да помогне напоре у стварању приручне литературе за уметничко образовање, не само ученика, већ и ширих слојева. У том циљу он чини доста успео покушај да на популаран начин прикаже значајнија дела класичне уметности (архитектуре, вајарства и сликарства) у односу на остале облике друштвене свести који се развијају у процесу узајамног утицаја и деловања на развитака целине друштва, укључујући и његову материјалну основу.

29.2. После естетичког увода о природи лепог и његовој друштвеној детерминацији и функцији (видети чл. 22), Урошевић излаже суштину египатске, грчке (архитектура и вајарство), римске (архитектура и вајарство), византијске, арапске, романске, готске, ренесансне и барокне уметности. Свако раздобље уметничког стварања третирао је у вези са одговарајућим друштвеним односима и идеолошким схватањима, са намером да покаже самосталност уметничког стварања ових земаља и епоха, али без кидања свих нити са друштвеним збивањима и идеолошким струјањима. Излагања су богато илустрована и анализе повезане са тим илустрацијама и претходним естетичким оквиром тако да се конкретизују на самим уметничким делима из којих су и изведена.

Може се рећи да је Урошевић у својој намери успео и да је ова његова књига одиграла своју улогу у уметничком васпитању не само ученика већ и ширих слојева читалаца.

29.3. Ову нашу оцену потврђују мериторни критичари и школска пракса. У свом приказу ове Урошевићеве књиге (Лит., /1/), Сиде Марјановић (1954) замера писцу непотпуност у избору материјала, али закључује да „ипак, оно што је основни циљ књиге то је доследно спроведено“ и изложено са разумевањем и ентузијазмом који се преносе и на читаоце. Зато је овај критичар оценио Урошевићеву књигу „Из историје уметности“ као „вредну“ и „писану солидно прву такве врсте књигу“ код нас.

Средња школа за примењене уметности у Пећи, с потписом директора Ристе Отовића, 15. марта 1955. написала је Урошевићу службено писмо са следећом оценом његове књиге: „У току ове школске године примењивали смо Вашу књигу 'Из историје уметности' при извођењу наставе историје уметности у овој школи. — По нашем мишљењу ова књига може добро да послужи и у смислу правилног посматрања ликовних уметности, јер још немамо на нашем језику сличне књиге која би у потпуности одвојила не само ученике, него и наставнике, од буржоаског и идеалистичког третирања овог предмета. Према томе, мишљења смо, да би било добро, кад би обрадили и II део ликовних уметности од барока до савремене“. (Писмо се налази у Урошевићевој заоставштини).

На жалост, Урошевића су дужности одвеле другим путевима и он се више није враћао на ову тему.

### 3. ИСТОРИЈА СРБА

30. Као историчар књижевности и уметности, Урошевић је дао вредне прилоге — добрим делом архивски и теоријски изванредно утемељене — у разради историје српскога народа XIX и XX века, а посебно је задужио свој завичај радовима из историје рудничко-чачанског краја од Милошевог доба до народноослободилачког рата. Ову врсту Урошевићевих списа класификоваћемо по темама.

#### а) Историја школства

30.1. У студији **Српски студенти у Бечу и Шемницу 1839. године /131/** на новим архивским подацима Урошевић приказује опште услове и судбину сваког појединачног српског стипендисте који су 1839. послати у Беч и у Шемниц (Мађарска) на студије. Реч је о 11 таквих младића, који су показивали доста воље за учењем и усавршавањем да би одговорили потребама младе српске грађанске

државе. Аутор истиче и њихову жељу да продуже студије на либералнијим европским универзитетима, јер им „бечка односно аустријска друштвена атмосфера није представљала идеал“.

30.2. Слична је тема и Урошевићевог, такође архивског, рада **Сима Милутиновић Сарајлија као путовођа српских питомаца у Кијев 1846. године /135/**. После увода, у коме показује да смо у то време имали студената у свим већим европским универзитетским центрима и то за најразличитије струке, Урошевић указује да је и Српска православна црква желела да пошаље неколико даровитих младића у Духовну академију у Кијев. Шесторицу таквих повео је Сима Милутиновић и свој пут описао укратко, износећи своје утиске о људима и догађајима и руској земљи и култури. Међу тим питомцима био је и доцнији митрополит српски Михаило, који је, такође, описао тај пут и боравак у Русији. Сарајлија је, одушевљен Русијом у сваком погледу и у томе некритичан; и, уместо да се из Кијева врати у Београд, наставио је пут до Москве и Петрограда. По повратку у Београд није могао оправдати учињене трошкове, а ускоро је и умро.

30.3. Потекло из слободарског бунтовног краја, Урошевић је и као борац и као марксист посебан афинитет имао према историји устанка и буна. Његову пажњу привукла је **Реакција лицејаца на забрану рада „Дружине младежи србске“ 1851. године /126/**. На основу архивских података, аутор приказује настанак, ток и угушење четворомесечног отпора лицејаца (међу којима је био и каснији идеолог Омладине и српског либерализма Владимир Јовановић) против забране рада Дружине.

30.4. Ова три Урошевићева рада уносе нову светлост у историју нашег школства средине XIX века. Тек када се на сличан начин архивски и теоријски компаративно буду испитале све битне појаве, личности и догађаји, моћи ће да се пише једна аутентична историја нашег школства и педагошких идеја.

### б) Отпори и буне у рудничко-чачанском крају

31. Најважнији Урошевићев допринос у овој области свакако је његова књига **Трећа чета — традиција рудничких отпора, буна и устанка /137/**, у којој је научном историографском методом приказана слободарска традиција ширег завичаја нашег истраживача. У резултату обимног научног подухвата, уз коришћење пре свега богате архивске грађе из неколико наших архива, затим преиспитивања досадашњих резултата о овом питању у периодици и књигама, као



и на основу казивања учесника, међу које спада и наш истраживач, Урошевић је на чињеничком фонду од 501 фусноте приказао најглавније моменте борбе за национално ослобођење у рудничком крају у доба Кочине крајине, Карађорђевог и Милошевог устанка. Затим су изнесени нови моменти о разним друштвеним збивањима у XIX веку у рудничком крају, као што су Милошеве глобе, борбе Милошевих присталица и противника у овом крају, завере против Милоша, карановачка завера из 1843. године, одјеци катанске буне 1844. године, глобе и злоупотребе клера, политичко убиство посланика Павла Грковића седамдесетих година, отпор сељаштва осамдесетих година, учесници у тимочкој буни из овога краја, напредњачко груписање општина, хајдучија у овом крају као вид политичког отпора сељаштва, итд. — дакле отпори терору последњих Обреновића. Затим је показао бунтарство и херојство Рудничана у првом светском рату и између два светска рата да би, као природни наставак тих светлих слободарских традиција, приказао борбени пут Треће љубићке чете Чачанског народноослободилачког одреда „Др Драгиша Мишовић“ од самог почетка устанка 1941. и за време окупације све до коначног ослобођења ових крајева 1944. године.

Ова темељно документована, научно озбиљна, али, при том, живо и надахнуто писана историја отпора и буна једног дела љубићког среза — Урошевићевог завичаја, — ускоро ће бити публикована.

Низ поглавља из овог свог дела Урошевић је објавио у облику следећих чланака.

32.1. **Глобе у Милошево доба у рудничко-чачанском крају** /127/ као друштвену појаву теоријски је протумачио наш аутор на новом архивском материјалу. Највећи глобација у нашем крају био је Јован Обреновић, али је становништво (поред плаћања пореза и харача) морало кулучити и књазу Милошу и његовим чиновницима, што је све изазивало народне бунтове и буне.

32.2. У студији **Завера кнеза Максима Коломбаћа** /109/ аутор је, посредством архивске грађе, утврдио да је у доњем крају љубићког среза, са центром у Мрчајевцима, дошло (новембра 1824. године) до завере против књаза Милоша, што је претходило Ђаковој буни. До завере је дошло због Милошевог терора и терања народа на кулучење. „Мрчајевци су били центар за припрему буне“ и план за њено извођење припремљен је у кући кнеза Максима Коломбаћа, који је био и њен организатор. Ова завера мрчајевачког кнеза је откривена и главни завереници су повешани.

32.3. Студија **Борба Милошевих присталица и противника од 1839. до 1844. године у рудничко-чачанском крају** /123/ представља већим делом на архивским подацима заснован истраживачки рад, који детаљно осветљава борбу присталица књаза Милоша, са господаром Јованом на челу, и уставобранитеља (међу којима су водећи били Милосав Перуничкић, Стефан Ерић и ужички владика Никифор). Аутор описује и тумачи удео сваког појединца и ових група као целина у њиховој борби. Априла 1839. књаз Милош, уз помоћ брата Јована, организује буну у крагујевачком, ћупријском и крушевачком гарнизону, али га саветници привољевају да Томи Вучићу Перишићу повери смиривање те буне, која је захватила и руднички крај, где је буну организовао Јован Обреновић са Илијом Поповићем — Прелинцем, Радојем Бинићанином, Танаском Михаиловићем, Марком Ракићем и другим. Главни ослонац уставобранитеља у чачанском крају био је окружни начелник Милосав Перуничкић. Вучић је сузбио бунтовнике, натерао Милоша да преда оставку митрополиту Петру и 3. јуна 1839. године оде у Влашку.

Вучић је тада осудио Јована Обреновића, Радоја Бинићанина, Марка Ракића и друге бунтовнике. Међутим, борба се продужила — Милошев брат Јеврем и жена Љубица боре се против уставобранитеља, настављају се народне буне, међу којима аутор посебну пажњу посвећује карановачкој завери из 1848. и одјецима Стојанове („катанске“) буне из 1844. године у нашем крају. Те су буне биле час за Обреновиће — час против њих и те појаве наш аутор конкретно тумачи од случаја до случаја стварним њиховим условима и узроцима.

#### **в) Револуционарни социјалистички покрет**

33. Урошевић је посветио знатну пажњу и проучавању водећих српских социјалиста XIX века — Марковића, Ценића и Пелагића — и њихових покрета, с посебним освртом на одјеке њихове делатности у рудничко-чачанском крају.

33.1. Текст **Присталице Светозара Марковића у Скупштини 1874, 1875. и 1876. године** јесте обимнији истраживачки рад, делимице архивски, са оригиналним теоријским тумачењима. Наш аутор приказује делатност знатне групе посланика у Народној скупштини Србије у годинама 1874—1876, окупљене око Адама Богосављевића и Милије Миловановића, која се инспирисала идејама Светозара Марковића. Анализирајући делатност ове групе у поређењу са Марко-

вићевим социјалистичким програмом, Урошевић закључује да је она само по социјалном пореклу људи који су је водили сељачка, али да је по идеологији и садржају рада социјалистичка, са ослањањем на програмска начела Светозара Марковића и донекле Париске комуне. Основа програма ове групе јесте самоуправна демократија која сузбија бирократију, уређује школство, финансије и законодавство на социјалистичким основама народног суверенитета. Урошевић налази и извесну сличност овога програма са Лењиновим захтевом за свођењем моћи функционера на просте извршиоце директива народне скупштине.

Урошевић указује да се ова група временом „растопила“, јер још није било довољно многобројног свесног пролетаријата да настави њен рад (осим преко таквих његових вођа као што су били Мита Ценић и Васа Пелагић) док крајем XIX века није социјализам у Србији прерастао у социјалдемократски класни покрет Радована Драговића, Димитрија Туцовића и Душана Поповића, који наставља и делатност ове групе. Она је тежила да формира социјалистичку политичку партију са одговарајућим програмом. Један део присталица Светозара Марковића пришао је осамдесетих година Радикалној партији, која је као ситнобуржоаска партија у почетку задржала декларативно неке паролe сличне Марковићевом социјалистичком програму, али га је садржински напустила и укључила се у буржоаске режиме.

Овај Урошевићев рад улази у његове најбоље и највредније научне прилоге.

33.2. У политичко-историјској расправи **Мита Ценић у борби с радикалима** /21/ Урошевић приказује како је Радикална странка постала ренегат идеја и покрета Светозара Марковића задевајући се и даље социјалистичким паролама, јер су оне биле блиске народу, док је Мита Ценић, као доследни следбеник Светозара Марковића, водио беспощедну борбу против радикала. Он је указивао (нарочито 1881—1882) да Радикална странка може успети под условом „да се јавно одрече социјализма и да пође колосеком људи од поретка“, јер ће тада њени вођи бити принципијелни и подржани од династије и буржоазије, а овако су као између чекића и наковања, с подозрењем гледани од стране израбљених маса, а неприхваћени од владајућих без изгледа на успех.

Затим су изложена Ценићева схватања о револуцији, о производњи и расподели, о религији, бирократији, итд. Ценић је (1882) упорно истицао да је социјализам неодвојив од револуције док су

радикали као ренегати социјализма револуцију заменили еволуцијом и реформом. Урошевић, с разлогом, указује на Ценића као искреног и доследног револуционара, али са заблудама условљеним степеном развитка српског друштва и губљењем револуционарних перспектива Марксове Интернационале у Европи у деветој деценији XIX века, у којој је Ценић стајао на челу борбе српских социјалиста.

33.3.1. У студији **Васо Пелагић као кандидат за народног посланика у рудничко-чачанском крају /132/** Урошевић износи у литератури готово непознату чињеницу да се Васа Пелагић 1890. године кандидовао за народног посланика у чачанском изборном округу.<sup>8</sup> Пелагића су, по Урошевићевим истраживањима, прихватили пре свега учитељи, који су још живели у социјалистичким идејама, док су се радикали из редова трговаца и сеоских газда само китили социјалистичким перјем, а у пракси спроводи политику ситних сопственика. Пелагић је, такође, кандидован на листи Радикалне странке, добио је најмањи број гласова од три кандидата и није изабран.

Урошевић доноси оригинална документа са тих избора и објашњава зашто Пелагић није могао победити иако је добио релативно знатан број (542) од укупног броја (3.334) гласача, а само 12 гласова више (554) добио је други с листе — богаташ из чачанског краја Михаило Чебинац.

33.3.2. У студији архивско-теоријског карактера, као што су и две претходне, под насловом **Сукоб Васа Пелагића са високим клером, /128/**, Урошевић показује како је, због својих књига, које су масовно растуране по Србији тога доба, Пелагић дошао у непремостив сукоб са митрополитом Михаилом и епископима, нарочито жичким Савом и тимочким Мелентијем. Пелагић је због тога оптуживан, извођен на суд, затваран у лудницу, теран у прогонство и осуђиван на робију, на којој је и умро. Епископ Мелентије је, анализом Пелагићевих списа, утврдио да он „проповеда космополитизам и социјалистичко-комунистичка начела“ и затражио је од Архијерејског сабора да спасава Српство од ове „страшне духовне заразе“, коју „разноси изверг рода српског, ученик сатане, безумни Пелагић“. Михаило је, на гнусан начин, 1. фебруара 1895. јавно рашчинио Пелагића у цркви иако је Пелагић давно пре тога био сам збацио мантију и раскрестио с религијом и у то време већ прерастао у свесног Марксовог следбеника.

33.4. Урошевић је и друге своје списе — нарочито из области просвете и школства и из педагогике — проткивао историографским

подацима и уопште примењивао генетичко-структурну методу у решавању свих важнијих практичко-теоријских питања. Леп прилог у томе смислу дао је 1959. у чланку **Четрдесет година са Партијом /91/** у коме пише о улози просветних радника у делатности КПЈ/СКЈ, у револуцији и послератној социјалистичкој изградњи.

34. Историографски радови Миливоја Урошевића, настали стваралачком применом методе историјског материјализма (која није тако блиска многим нашим историографима од специјалности) и засновани на новим архивским и другим чињеницама, уз коришћење научно релевантних претходних резултата, представљају озбиљне научне прилоге историји српског народа XIX и XX века. Они су од посебног значаја за рудничко-чачански крај, јер већим делом имају за предмет истраживање његове историје.

#### 4. ПРОСВЕТА, ШКОЛСТВО, ПЕДАГОГИКА И МЕТОДИКА

35. Ова врста Урошевићевих радова настала је у непосредном продужетку његовог практичног рада као професора више школе, а затим као републичког просветног и републичког и савезног синдикалног функционера, за кога су новинари забележили (1955: /44/) да је као председавајући показивао у вођењу једног конгреса пуно смисла за демократско, али притом енергично и зналачко руковођење и вештину да избегне и „стрампутнице“ и дигресије.<sup>9</sup> Талентован педагог-практичар, он је био научни дух који је педагошку праксу теоријски осмишљавао, а у њему је стално живео и модерни просветитељ у најпозитивнијем смислу речи. Његови радови о просветно-школским и педагошким питањима — који више, који мање — садрже ове детерминанте и компоненте.

Детаљна анализа и излагање Урошевићевог рада ове врсте прелази оквире ове наше студије, а и квалификацију њеног аутора: остаје, дакле, задатак на историчарима наше педагогије и школства да ове његове радове испитају и оцене његову улогу и место у социјалистичком преображају нашег школства. Ми ћемо моћи томе дати само почетни скроман прилог.

##### а) Просветитељске културне и економско-социјалне акције

36.1. Као истински народни просветитељ, који као марксист схвата да просветно-културних реформи нема без економских и социјалних, Урошевић је почео своју плодну журналистичку делатност са своја два чланка у „Политици“ 1937. и 1938. године.

У првом од њих /1/, пишући о **Борби против сифилиса у Хо-мољу**, Урошевић указује на распрострањеност сифилиса у Хомољу и на низак културни ниво становништва ове средине који је од пресудног значаја за ту социјалну болест са вишеструко негативним последицама. То се види из чињенице да су отворене амбуланте за венеричне болести са бесплатним лечењем дале половичне резултате, јер се људи лече само када дође до видљивих симптома болести, а када њих нестане — више се не лече. Предлаже систематски рад на лечењу ових социјалних болести, уз здравствено и опште просвећивање становништва и његово економско и културно уздизање.

36.2. У другом чланку (**Млава вапије за културним и економским подизањем нашег села**, /2/, Урошевић констатује да, поред свих природних богатстава, Млава не даје ни у сточарству ни у пољопривреди оно што би могла. Узроке томе он види у високом наталитету, експлоатацији од стране прекупаца, великим издацима за одржавање застарелих народних обичаја, који су и на друге начине штетни, па их треба потиснути културнијим облицима духовног живота; ти су узроци затим алкохол и сифилис, рани малолетнички бракови, нехигијенски начин живота становништва, итд. Овим је Урошевић имплицитно истакао цели један програм преображаја нашег села, који се могао остварити само радикалним — а то значи револуционарним мерама које собом доноси социјализам.

36.3. Посебно поглавље Урошевићевог рада ове врсте односи се на период његове делатности у Чачку после ослобођења, када је био главни и одговорни уредник „Слободног гласа“ (фебруар 1945. — јуни 1946). Из његовог пера потекли су многи непотписани уводници, директивни чланци, оцене друштвено-политичке и културно-просветне делатности у почецима конституисања социјалистичких односа у нашем крају. Десетак његових потписаних чланака расправљају сличне теме (/3/ — /13/) са готово свуда присутном нотом хуманистичких перспектива будућности — и када пише о значају Кримске конференције за словенске народе, о 27. марту 1941. као „народном празнику“, о доприносу просветних радника нашег краја победи Револуције, о снабдевању наше индустрије сировинама, о раду органа народне власти, итд. Не треба посебно наглашавати колико је то признање било постати први уредник једног недељног листа у тек ослобођеној земљи и колико је одговорно било уређивати га. И тај задатак Урошевић је обавио успешно.

36.4. Урошевић се као просветитељ и социјални реформатор (где је реформи било места у нашем револуционарном времену) по-

нашао током целог свог живота. Тако је он и **Борбу против алкохолизма** 1959. схватао као „саставни део наставничког позива“ /90/, истицао „друштвену улогу учитеља и професора“ /17/, итд.

### б) Реформа школства

37. Фрагментарно и сажето приказан, Урошевићев рад на спровођењу, али и креирању реформе наше социјалистичке школе, даје следеће основне резултате:

37.1. У доба форсирања метода социјалистичког такмичења Урошевић је још 1947. схватио да је **Нови систем у оцењивању — најбоље мерило напора у такмичењу** /14/. Сходно томе, он се залаже за формирање радних навика код ученика, јер оне воде „систематском и упорном раду“, који једино даје праве резултате. „Показало се да приличан број ученика просто не уме да учи“, и ту наставници треба да им пруже свесрдну помоћ, а омладинске организације да се старају о спровођењу планова рада. Слаби ученици треба да су брига целог одељењског колектива и школе, па њима треба да помажу и бољи ученици. Штета што Урошевић као педагошки писац и просветно-школски функционер није већу пажњу посвећивао и најбољим ученицима и формама рада с њима.

37.2. Већ 1953. Урошевић се залаже за **самоуправљачки делегатски систем** организације Савета за просвету и културу /27/ и овом савету ставља у задатак даљу демократизацију школства и културе — усавршавање „јединствене народне осмогодишње школе“, мреже школа ученика у привреди, формирање самоуправљачких савета по школама „на принципу делегирања“, итд. /25/. Он се годинама борио за усмеравање и Удружења просветних радника ка остваривању самоуправљања у школском систему и самим школама /40/.

37.3. Занимљиво је да је борба за **трансформацију „гимназије као застарелог облика школе“**, коју је започео наш земљак Урошевић 1954. године, тек пре неколико година дала релативно задовољавајуће резултате. Са уверењем марксисте и комунисте, спроводећи ову страну демократизације наше школе, поводом дискусије на заједничком пленуму Удружења професора и Удружења учитеља Југославије, Урошевић у том смислу доказује: „гимназија је одиграла своју улогу у току последњих четири до пет векова и данас представља анахронизам у целом свету, а поготову у нашој земљи“ те „у социјалистичком друштву њој нема опстанка“: уместо чиновника, „бирократа, интелектуалних и моралних снага за спровођење разних видова експлоатације“, новом друштву је потребна школа која при-

према за непосредну производњу и самоуправљање /33/, /34/. Борећи се за „средњу школу новог типа“, окренуту непосредном животу и будућности /44/, и у другим својим радовима на ову тему — као што је реферат на Конгресу просветних радника маја 1955. године — Урошевић расправља о степену нашег друштвеног развоја који је дошао у сукоб са застарелим школским системом и покушава да укаже на путеве превазилажења тих противречности. Аутор указује да је гимназија застарела школска институција, која образује само један део омладине усмерене према високом школству. Треба тражити школску институцију, сматра аутор, која ће обухватити сву омладину пружајући јој такво образовање и васпитање које ће моћи да је усмерава у исто време и према производњи и према високом школству, а да је, при том, формира у самоуправљачком духу. (/42/; видети и Урошевићев говор у Књажевцу, Лит. /6/).

Међутим, насупрот крајности пролекултства Урошевић се истовремено бори за „**позитивне традиције наше културне револуције**“ /39/, као што се у својим приказаним историографским радовима борио за признавање и укључивање у наше позитивно наслеђе свега што је прогресивно и слободарско у нашој политичкој, културној и научној историји. Не треба посебно истицати да је стваралачки марксистички и комунистички приступ овог нашег научног и друштвеног радника културама свих народа свих времена и меридијана био, такође, у складу са нашом политиком равноправности и поштовања свих правих вредности човечанства и њиховог укључивања у ризницу ослобођеног човечанства у комунизму као „оствареном хуманизму“ (Маркс).

37.4. И као **критичар**, Урошевић је поступао као конструктиван стваралачки марксист. Тако, на Трећем пленуму Централног одбора Удружења учитеља, наставника и професора Југославије, у дискусији о „Приједлогу система образовања и одгоја у ФНРЈ“, Урошевић је дао уводну реч и у предлогу нашао низ позитивних страна, које треба критички прихватити. То је борба за даљу деетатизацију школе, „ликвидација једностраног начина регрутовања стручњака у нашем друштвеном животу“, приближавање школе друштву и њена демократизација; налази да је прихватљив појам општег образовања, по коме производне снаге утичу на богаћење овог образовања у правцу политехнизације, захтев за „свестрано развијеном личношћу и формирањем слободне личности“ ученика, свестрано повезивање школе са свим токовима друштвеног живота; захтев да наставник буде прво васпитач, а не само да се стара о образовању ученика, итд.



Урошевићеве примедбе на овај Приједлог не иду за тим да се он одбаци, већ да се поправи и доради. У том циљу он предлаже да се прецизније одреди категорија учења у школи; да се слобода ученика одреди адекватно марксистичком схватању односа нужности и слободе; да се унесу „јасно формулисане друштвено признате норме понашања у школи и у друштву уопште“; да се методе сазнања света преточене у дидактичке принципе у Приједлогу заснују „на научним поставкама“ (што у тексту није случај) и изведу из целине природе и друштва. Урошевић посебно указује да је у Приједлогу запостављена улога наставника у васпитању и образовању, чиме се наставник дезангажује и скида са себе одговорност за процес васпитања и образовања (/84/, /85/, /86/). Ове и друге примедбе Миливоја Урошевића несумњиво су биле умесне и далековиде, што се може тврдити са дистанце од преко две деценије (1957—1980) када поново оживљава деловање самоуправљачких моралних норми понашања у целини нашег друштва, а тиме и у школи.<sup>10</sup>

38. У духу Лењиновог принципа по коме школски „програм — то је наставник“ и Марксовог по коме и „васпитач мора бити васпитаван“, Урошевић неуморно указује на неопходност **прогресивног идеолошког и моралног преображаја васпитача младих генерација нашег друштва.**

38.1. На Сабору просветних радника среза Сомбор децембра 1956. Урошевић је заступао тезу да „само идеолошки формиран и стручно узиднут наставник може суштински мењати дух школе“, што су многи подржали /77/, а затим у програмском чланку **Друштвени рад учитеља, наставника и професора** (1957) он пише о потреби идеолошког образовања просветних радника као сталном задатку. Ово зато што „млади учитељи, наставници и професори не стичу у школама за наставнике онакво идеолошко образовање какво је непходно за школску и уопште друштвену делатност усмерену на хуманизирање односа међу људима“, затим, „друштвени рад постао је елемент професионалног морала учитеља, наставника и професора“ и то треба све више да постаје у садашњим условима. Али то, по Урошевићевом умесном запажању, никако не значи да наставник сме да запостави школу ради друштвеног рада, већ такав рад мора спроводити пре свега у школи и „садржину друштвено-јавног рада треба обогатити у првом реду солидном стручно-научном спремом, неопходним идеолошким образовањем и рационалном пословношћу човека који уме да се у својим јавним функцијама усредреди на најбитнијем не чекајући да га неко други 'растерети' послова“ /80/.

38.2. У расправи /96/, писаној 1959. поводом реформе основног и средњег школства педесетих година, Урошевић је, у својству председника Централног одбора Синдиката просветних и научних радника Југославије, приказао степен развитка нашег друштва који захтева **реформу школства**. Поред снажног акцента на изградњи новог моралног лика наставника наше социјалистичке школе, он указује да у процесу научно-техничке револуције у нашим условима долази до крупних промена и у области школства и да је демократизација школства велики корак напред, јер је омогућено свим радним људима да уче на свим врстама школа за које имају способности. Тиме се уклањају класне и друге баријере између људи, ствара се интелигенција из редова радника и сељака већ укључених у процес рада, тако да се таква интелигенција неће издвајати из радничке класе, већ је она, напротив, „неодвојиви део радничке класе“. Затим, ствара се могућност школовања одраслих у школама и ваншколским условима. Значајна је тековина и општетехничко образовање као компонента општег образовања.

Урошевић, даље, показује како услови научно-техничке револуције воде и код нас сталним променама у свим областима живота. Мења се и структура општег образовања, у које се укључује и општетехничко. Међутим, и поред великог значаја научно-техничке револуције, мора се стално имати у виду да техника није сама себи циљ, већ да је она „само једна од компонената хуманизације човека“ и да треба да служи друштвеном прогресу — а не обратно.

Урошевић на чињеницама показује да омладина прихвата нашу нову школу, радну школу, у којој она све више постаје субјект наставе док наставник у условима самоуправне школе губи апсолутни ауторитет положаја, али га стиче својим знањем и понашањем (/95/, стр. 8—13, 17).

Хуман и трезвен марксист, Урошевић указује на путеве **одумирања религије** без административног притиска на религиозна убеђења људи (/96/, /62/). Он је **противник и „лакировке“** у приказивању резултата нашег развитка: „човеку уопште, а поготову младом човеку, треба указивати да ово друштво, без обзира на постигнуте резултате, није задовољно са постигнутим и у вези с тим отворити му перспективе да ће се путем рада и залагања постићи још бољи резултати, још лепши живот, још хуманији однос међу људима и да ће се превазићи и тешкоће које обременују наше друштво на овом степену развитка“ (/96/, стр. 29—31).

38.3. Као свестрано образовани педагог, Урошевић је годинама деловао и на **реформи вишег и високог школства**. Дао је значајан прилог формирању Педагошко-техничког факултета у Чачку, показавши примерну спремност и способност за колегијалну интердисциплинарну сарадњу и повезивање универзитета са производним радом у друштвеним кретањима у целини. У Саопштењу Педагошко-техничког факултета у Чачку припремљеном за Стручни скуп одржан у оквиру Смотре народне технике у Чачку маја 1978. године, под насловом **Прилог разматрању процеса образовања педагошко-техничких кадрова — проблеми и перспективе**, веома аргументовано и разложито Урошевић је са групом сарадника изложио процес формирања и развика организационог и педагошког профила Педагошко-техничког факултета у Чачку, организацију и проблеме научно-истраживачког рада на њему, концепт изградње и опремања нове зграде, досадашња искуства у раду, тешкоће и проблеме на које ова веома значајна грана нашег високог школства наилази /130/.

Колико је значајан Урошевићев допринос раду наши виших школа за образовање наставника који је дао у својству ректора Више педагошке школе у Београду током седам година и у својству руководиоца Синдиката просветних и научних радника Србије и Југославије током више година, остаје да испитају позванији и обавештенији. Из приложене Библиографије Урошевићевих радова и његове биографије, међутим, већ се може закључити да је тај допринос вредан посебног испитивања.

#### **в) Размена педагошких и културно-просветних искустава с иностранством**

39. Благодаречи независној несврстаној политици нове Југославије и њеној отворености у односима према свим државама и народима на основама равноправности, Урошевић је у својству професора више школе и руководиоца републичке просвете и школства, као и синдиката просветних и научних радника, имао задатак — упознавање и обостране размене педагошких искустава с иностранством. Тај је задатак веома успешно обављао годинама, проучавањем система страног школства у низу земаља у којима је у том циљу боравио као члан наших делегација или самостално, а и превођењем серије написа о страним педагошким искуствима и њиховим објављивањем код нас.

40.1. Од **источноевропских социјалистичких земаља** Урошевић је у том циљу посетио СССР и Румунију.

У серији краћих чланака које су објавили **совјетски** листови августа и септембра 1955, а нарочито у дужем чланку о школама у Југославији данас, Урошевић као шеф наше делегације приказује развитак и организацију нове социјалистичке основне и средње школе у ФНРЈ, наставне планове и програме, марксистичке идејне основе и конкретне садржаје; посебну пажњу обраћа на зачетке самоуправљања у нашим школама као самосталном доприносу наше педагошке праксе и теорије савременој борби за преображај школе у свету.

У циљу даљег усавршавања школског система, наши специјалисти су посетили француске, енглеске, западнемачке, белгијске, холандске и скандинавске земље и најзад школе у СССР-у, ради размене искустава и прихватања страних тековина које одговарају нашим специфичностима (/49/, /50/, /75/; Лит. /2/ — /5/). Своје утиске и сазнања из посете низу градова и историјских места (Москва, Горки, Јалта, Кијев, Лењинград и других) Урошевић је описао у облику путописних бележака и стручних приказа (/51/ — /57/, /63/ — /67/). Аутор нас зналачки и на књижевно успео начин води по совјетској земљи, приказује њене знаменитости, систем школства, живота и рада, не заборављајући да прикаже и споменике октобарске револуције које је посетио и места у којима је живео и радио Лењин, како раде основне и средње школе, како се припремају и даље стално усавршавају наставници за њих, итд. Ови његови написи су, не само документ времена, већ и степена коришћења страних искустава у процесу реформе наше школе тога доба.

40.2. У чланку објављеном у румунској штампи /82/ Урошевић износи утиске о **румунској** земљи и школству приликом посете (1957) у својству председника Синдиката учитеља и професора Југославије. Тачна су и његова поређења система школства ових двају земаља /83/.

41. С не мањим познавањем, Урошевић је пренео искуства школа, просветних и културних установа низа западних земаља. Као члан делегације Удружења учитеља, наставника и професора Југославије и као стипендист УНЕСКО-а, током 1955. Урошевић је био у **Швајцарској, Белгији и Француској** и упознао рад свих нивоа школа у тим земљама. Иако су у источноевропским и овим западним земљама различити друштвени системи, он запажа да им је заједнички висок ниво свих школа и то што се свуда води рачуна о идеолошкој оријентацији будућих наставника — не мање у буржоаским него у социјалистичким земљама. На основу свих ових искустава, он се залаже за повећање идеолошког, педагошког и друштвеног образовања

будућих наставника и код нас и њиховог сталног даљег усавршавања /68/. У серији чланака „Из страног школства“ (/67/-/74/), наш аутор се опширније задржао на швајцарским и белгијским школама и култури уопште, које је упознао 1955. и 1956. Он преноси искуства Женевског кантона у школовању наставника средњих и учитељских школа, школа у Берну, Базелу, Цириху и Више педагошке школе у Берну, наглашавајући да швајцарски наставници, поред високог стручног, морају имати и педагошко-психолошко образовање и низ других подобности — да би после дужег проверавања успеха у раду добили стално постављење. Урошевић у виду путописа приказује живот у Берну у односу на Женеву, са низом значајних запажања.

42.1. Своје упознавање школства у земљама **Африке** Урошевић износи у облику описа рада Међународног конгреса просветних радника (1960) у **Конакрију**, на коме је говорио и Секу Туре. Он приказује борбу прогресивних снага на том конгресу за ослобођење колонијалних народа, мир, економски, национални и културни развитак и равноправност, разоружање и свестран развитак личности. С познавањем њених економских, политичких, културно-просветних проблема, наш аутор, с љубављу, описује и пут **Гвинеје** од колоније до независне републике, у којој се, с одушевљењем и полетом, креће у нови живот са многим карактеристикама социјализма посебне врсте. (/98/ — /100/; /156/).

42.2. Иако је тамо ишао по политичком задатку, Урошевић је нашу јавност упознао са приликама у **Тунису** и **Алжиру** — друштвено-политичким, културно-просветним, научним (/81/ — /83/).

42.3. У својим путописним белешкама из **Марока** (1974) Урошевић је писао о основној школи у афричким земљама и тешкоћама да се спроведе и обавезна основна настава у њима, затим о проблемима средњошколског образовања у Мароку, где се, такође, ученици осипају и о напорима да тамошњи људи схвате неопходност перманентног образовања у савременом свету. Писао је и о мароканском најстаријем универзитету на свету, Карауину, који непрестано ради од 772. године до данас (/111/ — /120/).

42. **Општи закључак** о суштини културно-просветних и друштвених промена у афричким земљама Урошевић је 1974. године исказао у наслову: **Руши се универзитет 19. века** /110/. Он указује да се у афричким земљама руше стари универзитети, стварани у доба колонијалне владавине са привилегијама универзитетских професора и другим недостацима, нарочито у наставним програмима и садржају наставног и научног рада — недостацима због којих универзитет не

може одговорити потребама ни у развијеним земљама света. Многи напредни специјалисти, позвани преко УНЕСКО-а, остварили су у Африци реформе које нису успели у својим земљама, почев од виших школа за образовање наставника као школа-матица које ће даље формирати нове кадрове са профилима који одговарају афричким потребама. Те реформе мораће имати реперкусија и на реформе универзитета у развијеним земљама — уверљиво закључује Урошевић. Такав процес реформе универзитета у целом свету, па и код нас, убрзано се догађа пред нашим очима.

43. Други начин преношења страних педагошких и културно-просветних искустава остварио је Урошевић као уредник часописа „Ревизија школства“ превodeћи серију студија и мањих књига о најактуелним проблемима реформе школства (/143/ — /160/). Искуства Истока и Запада о политехничком образовању, организацији и раду педагошких центара за образовање наставника и педагошких факултета, образовања техничких и научних кадрова, односа између васпитања и привреде, о специјалном васпитању и образовању (емоционално поремећено, наглуво, слабовидо дете), припреми наставника за орално извођење наставе страних језика и настави страних језика у основној школи, о новим методама и средствима у настави (радио, телевизија, машине за учење, програмирана настава) итд. — то су теме које су и данас актуелне, а Урошевић је о њиховим решењима у страним, развијенијим земљама пренео искуства и указао на могућности њихове примене код нас.

Наравно, овде треба додати и цео садржај часописа „Ревизија школства“, који је годинама значајки и веома савесно и одговорно уређивао дајући малу енциклопедију страних искустава о школству и просвети.

#### г) Значај ове стране Урошевићеве делатности

44. Богатство идеја и иницијатива, ерудиција, висока професионална и општа култура, отвореност за све што је прогресивно и слободарско и смелост са правом мером у одбацивању преживелог и увођењу новог истински самоуправно-социјалистичког у наше школе, просвету и културу као и науку — то су несумњиве одлике ове стране Урошевићеве делатности.

А колика је научна вредност његових предлога и самостални удео у реформисању наше школе — то ће проценити специјалисти ових области компаративним анализама, Урошевићево педагошко дело у том погледу стоји пред њима и чека одговор.

## 5. ФИЛОЗОФСКО-СОЦИОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ

45. У широкој области филозофских и друштвених наука Урошевић се кретао интердисциплинарним захватом широких погледа једног истинског стваралачког марксисте. Он је познавао плурализам данашњих оријентација у марксизму, али се није поколебао, нити пристао уз неомарксисте и апстрактне хуманисте, већ је до краја заступао критички дијалектички и историјски материјализам — концепцију КПЈ/СКЈ, која представља даље, према искуствима југословенске револуције и изградње самоуправљачког социјализма, развијено учење Маркса, Енгелса и Лењина, отворено за све што је прогресивно и слободарско и са Запада и са Истока, али што одговара нашим специфичностима, могућностима и потребама.

Урошевићева изучавања историјских, културноисторијских, књижевноисторијских, уметничких и сродних појава садрже филозофске и социолошке анализе као своје значајне компоненте. Све друштвене појаве тежио је да осветли и са њихове филозофско-социолошке и политиколошке стране. Неколико пута је имао прилику да се прихвати и обраде специфично социолошко-друштвено-политичких и филозофских тема и тај је задатак обавио на задовољавајући начин.

### а) Социолошко-друштвенополитичка питања

46.1. Најзначајнији Урошевићев рад из ове области свакако је књига о постанку државе и њеној улози /22/. Аутор прво третира питање значаја изучавања теорије о држави с обзиром на стаљинистичку ревизију марксистичког схватања државе, по којој је снага државе мерило снаге социјализма у једној земљи, а не степен њеног одумирања у процесу самоуправљања. Затим су изложени услови настанка државе, теорије о њеном постанку и историјској улози у разним периодима до Маркса (Платон, Аристотел, средњовековна схватања, Хобс, Лок, Русо, Диринг, Кауцки, Гумплович, Хегел, Мита Ценић у нашим условима и други). Централни део књиге чини излагање марксистичке теорије о настанку државе, њене функције у појединим друштвеним раздобљима, типови државе и њене форме у различитим друштвено-економским формацијама.

Писана у почецима нове етапе развитка нашег самоуправљачког система (1953), започетог још у народноослободилачким одборима 1941. године, ова се књига одликује солидним стручним нивоом, си-

гурном марксистичком позицијом и самоуправљачким опредељењем. Оно је читаоцу доказано на тај начин што га је Урошевић, не само теоријски, већ и историјско-генетички засновао: изложио је, као што смо указали, основне, претежно грађанске теорије о настанку и суштини државе као наводно надкласне творевине да би марксистичко схватање о настанку, улози, функцијама, типовима и формама државе приказао као највиши домет друштвене науке, које ту друштвену појаву тумачи у њеној класно-експлоататорској суштини, при томе превазилазећи класно-идеолошке заблуде буржоаске теорије.

Иако је остао претежно у оквирима учења класика марксизма-лењинизма о држави, Урошевић је отворио перспективе њеног самоуправног одумирања у нашим условима „на путу потпуног ослобођења непосредних произвођача од ма чије зависности“ (/22/, стр. 7).

Намењена слушаоцима партијских школа и ширем кругу читалаца, ова је књига по начину излагања прилагођена тој сврси.

46.2. У ову област спада и Урошевићева студија о улози интелигенције у друштвеном животу (1954: /38/, стр. 337—343). У доба појачане борбе нашег друштва за изградњу самоуправљачких односа у свим областима, Урошевић као социолог и педагог, колико и као друштвено-политички радник, разматра питање суштине интелигенције уопште као друштвеног слоја — да би указао на значајну улогу интелигенције у нашој Револуцији и изградњи социјализма, на специфичан карактер њене друштвене улоге у нашем самоуправљачком друштву као дела радних људи. Урошевић, наиме, показује да, на супрот мањем броју интелектуалних радника, још увек блиских грађанском свету, који се пасивно односе према напорима целог друштва у социјалистичкој изградњи или им се, чак, у ређим случајевима противстављају, огромна већина права „народне интелигенције“ увиђа да нема неке посебне интересе, већ се, заједно с радницима и сељацима и другим друштвеним слојевима, бори за изградњу социјализма.

46.3. Иначе, од првих својих радова о социјално-политичким питањима нашег села (1937—1938), преко својих многобројних реферата о просвети и школству код нас и у свету, о раду синдиката и других друштвених асоцијација, преко суптилних анализа друштвено-политичких услова настанка и развитка низа књижевно-уметничких и културно-историјских појава, које налазимо у свим његовим књижевноисторијским и сродним радовима, до радова из наше националне историје, а нарочито из естетике — свуда је Урошевић видно и социолог и политиколог, једном речју — целовит марксист.



## б) Марксистичка филозофија

47.1. Теоријске проблеме марксистичке филозофије, за које је, иначе, имао доста смисла — нарочито за јасно излагање и најсложенијих филозофских питања, Урошевић, на жалост, није стигао да обрађује на истраживачком, већ претежно на стручно-педагошком нивоу — са циљем марксистичког образовања слушалаца партијских школа и шире публике. Међутим, несумњива вредност његових радова из ове области јесте сигурна концепцијска позиција југословенске варијанте изворног марксизма — дакле познавање класичног и савременог марксизма и иновација које је донео наш развитак од Светозара Марковића до данас, иновација које је он, не само добро познавао, већ им је дао и свој допринос.

47.2. Основни његов рад ове врсте јесте приручник **Суштина материјалистичког погледа на свет**, који је доживео два издања (1960. и 1961). Овај приручник /97/ долази одмах после Зихерловог (1951) и Косановићевог (1956), а пре публикавања Шешиневог и Стојковићевог (1962) — дакле, међу првим је самосталним покушајима ове врсте у нас. Без већих претензија на оригиналност, али са низом самосталних конкретизација основних схватања класика марксизма о филозофији, које су резултат, не само изучавања литературе, већ и дугогодишњег сопственог стручно-научног и педагошког рада и урођене склоности за мисаоно разматрање природе и друштва и положаја човека у њима, Урошевић је прво указао на јединственост дијалектичког и историјског материјализма као филозофске позиције сва три класика марксизма и њеног обогаћивања током протеклог столећа у функцији указивања пролетаријату и целом савременом човечанству на путеве ослобођења од експлоатације и духовног ropства у капитализму. Он затим указује на јединство система и методе у марксистичкој филозофији, излаже марксистичко схватање материјалности света, основне принципе марксистичке гносеологије и методологије и основне законе и категорије дијалектике — ово последње претежно држећи се Енгелсове „Дијалектике природе“. Од значаја је и то што је у овим оквирима тежио да бар означи решења неких битних антрополошко-хуманистичких питања, нарочито проблема слободе у односу на нужност природе и друштва, што је у време писања овога приручника била иновација коју су код нас концепцијски развили Шешин и Стојковић у својој књизи „Дијалектички материјализам“ (писана током универзитетских предавања 1957—1959, објављена 1962. и 1967).

Ма колико после две деценије оваква синтетичка излагања, каква налазимо у овој Урошевићевој књизи, изгледала оскудна у поређењу са богатством савремених достигнућа марксистичке филозофије, треба истаћи да је овај приручник у своје време, не само код нас, већ и у марксизму уопште стајао на нивоу књига своје врсте и да се одликовао јасним, леним и доступним стилем и језиком. Тако је он одговорио својој намени. Његова оригиналност је у композицији излагања, неким конкретизацијама и погодним аргументацијама до којих је аутор дошао током свога развитка као марксисте и педагога.

48. Када се после деценију и по вратио настави марксистичке филозофије као универзитетски професор, Урошевић је припремао уџбеник **Основи марксистичке филозофије**. Стигао је, међутим, само да остави један његов нацрт у облику ауторизованих скрипата (1976: /125/). Већи део текста посвећен је друштвеним претпоставкама настанка марксизма и његовим теоријским изворима, одредби дијалектичког материјализма као погледа на свет радничке класе у односу на остале врсте савременог материјализма и идеализма и сличним општим филозофским проблемима. Аутор, затим, излаже марксистичко схватање материјалности света, основне гносеолошко-методолошке принципе дијалектичког материјализма и основне законе и категорије дијалектике.

У односу на претходни приручник, уочава се да је Урошевић знатно напредовао у општој филозофској култури и конкретним знањима из области низа наука и друштвених делатности, из којих изводи филозофски поглед на свет марксизма. Излагања му се одликују јасношћу и приступачношћу, документованошћу типичним чињеницама и законима из свих области наука и праксе и тежњом за новим осветљавањима и решењима. Можемо само зажалити што овај рукопис није могао бити дорађен до нивоа уџбеника, јер у тексту има наговештаја извесних иновација од ширег концепцијског значаја.

49. Иако објављен као критички осврт на Зихерлову књигу о **егзистенцијализму**, Урошевићев текст (1954: /35/) показује да је он био, не само добар познавалац, нарочито француског егзистенцијализма, већ и да је надоградио и конкретизовао неке Зихерлове негативне оцене егзистенцијализма, приказујући овај тада веома утицајни грађански филозофски правац као декадентан и реакционаран и у области књижевности, преко које је у то доба највише почео код нас и продирати. Тако је Зихерл у Урошевићу нашао, не само правог

тумача, већ и саборца и настављача и можемо зажалити што се није касније темељније вратио овом питању.

Ово стога што је он могао — благодарећи добром познавању историје и савременог стања књижевности — допринети разјашњењу дилеме око егзистенцијалистичког хуманизма и прогресивности, а посебно његове блискости марксизму. Четврт века после објављивања овог Зихерловог текста и Урошевићевог приказа многа питања су се поставила јасније и Урошевићеви закључци били би сада још уверљивији.

### в) Етика и морално васпитање

50. Хуманист, дубоко принципијелан и честит у односу према свима, Урошевић је носио у себи још из најмлађих својих дана, испуњених борбом за опстанак и самосталан развитак, један морални кодекс стихијно социјалистички и хуманистички заснован. Тај кодекс он је током живота дограђивао и теоријски изграђивао као борац и марксист. Није онда нимало случајно увек истицао значај морално-етичке компоненте нашег развитка, посебно развитка младог поколења, истицао га и у времену када се та значајна компонента почела занемаривати, потиснута технократским и бирократским кратковидостима свакидашњег живота, које губе из вида перспективе будућности.

Моралистичке теме обрађивао је још 1945. године, у чачанском периоду своје делатности. Он је указао на моралну осуду народа нашега краја над покољем који су четници 1943. године извршили над припадницима НОП-а у Горњој Горевници и на чин одавања „поште жртвама терора четничких банди“ /4/. Осудио је „трговање крвљу рођене деце“ — морално нечастан чин једног представника сеоске народне власти, који је „за 10 литара ракије опраштао злочинцима“ /6/, као што је осудио покушај једнога индустријалца да извуче личну корист представљајући се као „адвокат из нашег покрета“ /10/, итд.

Наш моралист је рано (1952) указивао на „васпитну улогу професора и наставника Југославије“ (/15/, /18/). Залагао се за „етичко васпитање у средњим школама“ (1952: /19/) и „морално васпитање у школама“ (1953: /23/), за „слободну личност ученика“ (1953: /28/), итд. У својој „Речи“ на скупштини удружења професора и наставника (1953) истакао је нарочито да „друштвено-моралном васпитању треба прићи са више сигурности и ослањати се на наше васпитне традиције“ /26/. На питање: какве примедбе стављају просветни радници

на Предлог система образовања у ФНРЈ (1957), у једном интервјуу Урошевић упозорава: да су на Пленуму Централног одбора Удружења учитеља, наставника и професора Југославије расправљали о Предлогу за образовање и васпитање и предложили да се он побољша пре свега у томе што ће да се „јасно формулишу друштвено признате норме понашања у школи и у друштву уопште“, јер „из страха од моралисања“ у том документу нема јасно формулисаних друштвено признатих норми понашања у школи и друштву, као што су скромност, трудољубивост, дисциплина, итд. Дакле, „не говори се о таквим моралним нормама које се не могу испустити из вида у овим условима, а да се слобода не претвори у своју супротност. Из ових разлога закључено је да слобода личности у предлогу није саздана на темељу научне категорије противречног јединства слободе и нужности“. (185/; слично /84/, /86/).

51. Умногome систематски, у студији **Морално васпитање у школама** (1953: /23/) Урошевић поводом увођења наставе „друштвеног и моралног васпитања“ у наше основне и средње школе указује на њене задатке: „да допринесе јачању позитивних карактерних особина ученика, да им развије унутрашњу потребу за радом, да заједно са осталим факторима формира радне навике код ученика како би се у што већој мери развило њихово осећање дужности и друштвене одговорности“. Затим, да допринесе „развијању љубави према радном човеку, радничкој класи као ствараоцу свих друштвених вредности; затим васпитању у духу југословенског социјалистичког патриотизма; схватању да су револуционарне тековине нужан предуслов слободе и независности наших народа и напретка социјализма; неговању љубави према народима који су извојевали право да сами располажу својом судбином; учвршћењу убеђења да је одбрана независности земље и слободе непосредних произвођача да управљају производњом највећа част и прва дужност грађанина наше земље“. Најзад, „ова настава ће још више ојачати и поштовање борбе осталих народа за слободу и независност и учврстити осећање солидарности са прогресивним друштвеним снагама у међународном опсегу“. Урошевић не заборавља да укаже да ће се овом наставом „начети један озбиљан и сложен проблем — сексуално васпитање омладине“.

Као марксист и искусан педагог, Урошевић добро зна да васпитава друштво у целини, нарочито породица и школа и да целокупна настава и живот школе морају деловати васпитно.

Добро замишљена, настава моралног васпитања у школама није дала жељене резултате, па је укинута. После готово три деценије,

занимљиво и не само научно-филозофски, већ и идеолошко-политички значајно, било би научно испитати узроке тога неуспеха. Прелиминарно, могло би се указати да је марксизам заиста противник сваког, нарочито буржоаског морализма („лоповања“) као наметања појединцу општих вредности класног друштва као његових сопствених, које он као такве не осећа и не прихвата, већ им се обично, из опортунизма, покорава. Ову чињеницу нарочито истичу антрополошки марксисти и неомарксисти, па из Марксове критике буржоаског морала и морализма изводе закључак о непостојању морално-етичке компоненте у марксизму уопште — што никако није тачно: марксизам је управо као конкретни хуманизам у теорији који се практички остварује ходом револуције која ствара пре свега материјалне основе за његов расцвет, целокупан смисао савремених револуционарних промена нашао управо у остваривању „категоричког императива“ из Марксових „Економско-филозофских рукописа из године 1844“ и Марксовог и Енгелсовог „Манифеста“, по коме се друштво класних антагонизама замењује асоцијацијама, у којима је слободан развитак сваког појединца услов слободног развитка за све. То је Урошевић добро знао и зато се упорно борио за афирмацију норми самоуправљачког морала, које се развијају са целином нашег друштва.

52. Пишући 1959. године о месту и улози просветних и научних радника у процесу демократизације друштвеног живота код нас, Урошевић посебну пажњу посвећује **преображају класног морала наметнутог ауторитета у друштву и школи, чије су традиције још снажне иако су изгубиле своју друштвено-класну основу, преображају који значи укидање преживелих норми експлоатације и доминације и изградњу самоуправљачког моралног кодекса социјалистичког хуманизма.**

Урошевић полази од крупних промена насталих у нашем друштву од победе Револуције до 1959. године указујући пре свега на „предају средстава за производњу радничким колективима на управљање“, што доводи до крупних промена у друштвеном животу, укључујући и моралне односе. „У механизму социјалистичке демократије засноване на принципима друштвеног управљања и самоуправљања почиње да се решава и **проблем друштвеног и личног** који је био акутан у свима периодима друштвеног живота па и у овом у коме ми живимо“, — тачно констатује наш моралист, указујући, даље, да се „у условима социјалистичке демократије засноване на друштвеном самоуправљању решава проблем друштвеног и личног таквим начином усклађивања да појединац ствара за друштво и исто-

времено побољшава и свој материјални положај. У таквим односима стварају се услови за расцветавање индивидуе на вишем нивоу без штете по остале појединце или друштвену заједницу у целини. То је у исто време и даљи процес хуманизације човека“, јер техника није само циљ већ „само средство — једна од компонената хуманизације човека“ (196/, стр. 3, 6, 8).

Овај подужи цитат оправдан је тиме што се из њега јасно види да је Урошевић још 1959. јасно схватао однос између технизације и хуманизације и решавао га у аутентично марксистичко-хуманистичком духу, и то чинио пре не само источноевропских марксиста (који су у томе били спречени стаљинизмом), већ и пре многих југословенских антрополошких марксиста и тачније од њих.

У вези с тим, Урошевић указује и на израстање „нових моралних норми“ просветних радника. „Ако бисмо тражили најсвеобухватнију норму прогресивног морала у нашим редовима уочи рата и у току рата, онда би то несумњиво био патриотизам радног народа, заснован на дубокој мржњи према ненародним режимима и анационалном ставу крупне буржоазије и дубокој вери и љубави према демократском, новом, прогресивном“. Урошевић је дубоко у праву када полази од наших револуционарних традиција да би из њих извео данашње моралне норме — то је поступак којим су ишли Ј. Б. Тито и други вођи наше Револуције, а теоријски га оправдао Милан М. Миладиновић у својим студијама социјалистичког морала и етике наше Револуције од 1941. до 1945. и све до данас. Урошевић је на правом путу када закључује: „Моралним нормама овакве врсте руководе се и данас најбољи људи нашег позива“ — просветних радника; „основни критеријум морала у нашем друштву представља несумњиво изградња социјализма и нових, хуманих друштвених односа. У том моралу једна од основних норми свакако је преодолевање старог новим — прогресивнијим. У школском и просветном животу једна од најбитнијих моралних норми је формирати и одгајати младе људе не да би управљали другима већ да би умели да раде што боље и целисходније по друштво и себе и управљају сами собом“; а „то значи васпитавати их у смелости, у стваралаштву, у љубави према земљи и њеним друштвеним тековинама, у свесној дисциплини, тачности, радозналости у сазнавању итд.“

Просветни радници су се, уз то, руководили нормом „све се може“ постићи — отерати снажнији непријатељ, изграђивати социјализам и у најтежим условима, изводити настава у свим условима, итд. Поред тога, прокламује Урошевић, треба се борити против „сит-

нобуржоаских норми“, које се карактеришу себичношћу и неспремношћу за жртву за друштвено добро, итд, протекционаштом, итд. Малограђанска свест, поред тога, сматра да је „психички склоп људи“ непроменљива категорија и да су људи из разних наших крајева по психичком склопу различити — негде радљиви и рационални, а негде нерадни и ирационални, итд. и да се васпитањем те особине не могу променити. Против ове варијанте нативизма Урошевић наводи чињеницу да нпр. Немци у XVIII веку „нису били оличење тачности, брижљивости, дисциплине, рационалности“ и да су то постали у процесу индустријализације током XIX века, а слично су и Руси доживели преображај у стварању радних навика после октобарске револуције у процесу изградње социјализма; сличних доказа прогресивних промена у „психичком склопу“ народа могуће је навести већи број. Уколико је тачна констатација о постојању региона у нашој земљи чији људи стицајем историјских (не)прилика нису изградили особине које захтева модерни живот, Урошевић је уверен да ће се „психички склоп нашег човека под објективним упливом индустријализације у нашој земљи променити, али ми треба да водима рачуна и о субјективном доприносу“, тј. педагози морају деловати у правцу формирања младих људи који ће се руководити етиком социјалистичког хуманизма (/96/, стр. 21—27).

Што се тиче борбе с религиозним погледом на свет и верским моралом, Урошевић као истински марксист прокламује: „неопходно је увек имати на уму да религија није измишљотина попова, како је веровао Волтер и остали рационалисти већ друштвени производ, резултат практичног материјалног живота људи, огледало стварног света“. Зато у борби за научни поглед на свет просветни радници не смеју ићи за административним притиском, „јер би то био најбољи начин учвршћивања верског фанатизма и везивања људи за реакционарне политичке снаге. Према томе, непотребно заоштрављање односа са религиозним убеђењима људи представља поступак који иде објективно на руку непријатељима изградње социјалистичког друштва“. „Преодолевање тих предрасуда“, а тиме и религиозног морала, „постиге се постепеним процесом развитка социјалистичког друштва и у њему човека ослобођеног свих заблуда. Наравно, друга је ствар са злоупотребом верских убеђења у реакционарне политичке сврхе“, против чега се морамо борити. (/96/, стр. 29—30; /51/).

### г) Резултати

53. Најважнији Урошевићеви резултати у овој области састоје се у сагледавању целине развитка нашег самоуправљачког социјализма са гледишта револуционарно-хуманистичких перспектива изградње комунизма као „оствареног хуманизма“ (Маркс) — тежња да се у решавању текућих питања социјалистичке изградње (одумирање државе у процесу самоуправљања, изградње марксистичког погледа на свет, а нарочито моралног лика наших људи итд.) не падне у практицизам и прагматизам а да се не одлети у свет утопијских сањарења заборављањем да је прокламовање идеала друштвеног развитка једно, а њихова стварност друго.

Посебну пажњу заслужује Урошевићево конципирање конкрет-ног самоуправљачког моралног кодекса нашег друштва, кодекса који треба да буде, не канон, већ органон самоуправљачких односа са којима се стално развија. Ово нарочито треба истаћи данас, када наше друштво преживљава извесну кризу рашћења у процесу нестајања застарелих класних и настајања нових самоуправљачких моралних односа. У овом погледу Урошевић заузима лепо место међу далековидим идеолозима нашег друштва, који су се борили за нове моралне односе у новој Југославији, нарочито од 1945. до 1960, као што су Ј. Б. Тито, Е. Кардељ, В. Влаховић, Б. Зихерл, Вуко Павићевић, Милан М. Миладиновић<sup>11</sup> и други.

### III ЗАКЉУЧАК

Пошто смо оцене резултата до којих је Урошевић дошао у појединим областима дали као закључке одговарајућих одељака, остаје нам да изведемо још и општи закључак о целини Урошевићевог рада.

54. Миливоје Урошевић је један из плејаде предратних марксиста и револуционара који је цео свој живот и делатност повезао са револуционарном борбом КПЈ/СКЈ и током народнослободилачког рата и у периоду изградње самоуправљачког социјализма у нашој земљи заузимао истакнуте и одговорне друштвене, политичке и стручне функције на нивоу свога родног села, чачанског краја, републике Србије и Југославије. Све је те функције и задатке Урошевић са успехом, ентузијазмом и одговорношћу обављао и за свој рад био одликован.



55. У науци, био је историчар и теоретичар који полази од праксе и са њом стално верификује резултате свога рада. Дао је истраживачке радове универзитетског нивоа из области историје југословенске књижевности, опште и књижевне естетике, теорије и социологије уметности и књижевности, из историје уметности, историје Срба (нарочито рудничко-чачанског краја) XIX и XX века, из марксистичке филозофије и социологије, а нарочито нормативне етике социјалистичког хуманизма. Посебну област чине његови радови из проблематике просвете, школства, културе, педагогије и методике.

Његови главни научни и стручни радови били су запажени и високо оцењени од стране наше стручне и културне јавности и критике. Највиши домет и најтрајније резултате оставио је у историји српске (нарочито народне) књижевности и историји српског народа XIX и XX века.

56. Урошевићево богато наставничко и педагошко искуство, стицано на свим врстама и нивоима школа од средњих и виших до високих, од општеобразовних до партијских, и његове изразите организаторске способности дали су богате плодове у дугогодишњим пионирским напорима реформе наше самоуправљачке социјалистичке школе и на међународном плану у пријатељској Африци и у низу европских земаља у којима је деловао као експерт УНЕСКО-а и наш просветни и синдикални функционер. Он је у својим међународним контактима био истински амбасадор наше културе, који је широм света пронео истину о предностима нашег друштвеног система и о величини наше Револуције.

57. Урошевић је говорио течно француски, руски и немачки, а служио се и енглеским и чешким језиком. Са свим ових језика користио је информације за свој научни и друштвени рад. Преводио је са француског, руског и енглеског обогативши фонд наше стручне литературе.

58. Као човек, Урошевић је морао оставити утисак изузетне личности на све са којима је сарађивао. Имао је стабилан и позитиван карактер, био је дубоко принципијелан и доследан иако, при том, изузетно благ и хуман. Поседовао је сигурна марксистичка мерила вредности, по концепцији је био критички стваралачки марксист — дијалектички и историјски материјалист. Имао је и литерарних склоности, а био је рођени оратор, чије су јавне речи и предавања студентима били посебни доживљаји за слушаоца. Једном речју, био

је умногоме узорни тип личности самоуправљача — демократе и борца за изградњу вредности комунизма као оствареног хуманизма.

59. Судбински везан за наш раднички покрет, своју делатност завршио је у рудничко-чачанском крају, у коме му се и живот уга-сио. Са Миливојем Урошевићем отишао је један изузетан човек, стваралачки марксист и истински комунист, научни истраживач чији ће резултати служити науци и пракси и инспирисати на нове истраживачке напоре. Са њиме наш град на Морави и цео чачанско-руднички крај губи једну светлу фигуру, која је још дуго могла узимати видног учешћа у његовом свестраном научном и културном успону.

#### БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА МИЛИВОЈА УРОШЕВИЋА

И поред помоћи коју је састављачу свесрдно указивао Зоран М. Урошевић, ова библиографија није могла бити потпуна.

##### І. Оригинални радови

1937.

1. Борба против сифилиса у Хомољу, „Политика“, 1937.

1938.

2. Млава вашије за културним и економским подизањем села, Поред свих природних благодети, стање села и сељака у овом крају доста је тешко, „Политика“, 17. IV 1938.

1945.

3. Значај Кримске конференције за словенске народе, „Слободни глас“ (Чачак), 23. II 1945, I, 4.
4. Народ одаје пошту жртвама терора четничких банди, „Слободни глас“, 23. II 1945, I, 4, стр. 6, (о покољу у Г. Горевници 1943).
5. 27 март — народни празник, „Слободни глас“, 23. III 1945, I, 8, стр. 1.
6. Трговање крвљу робене деце, За 10 литара ракије Здравко Крупеж из Ракове, опрашта злочинцима, НОО помагао му је у овом прљавом послу, „Слободни глас“, 5. IV 1945, I, 10, стр. 1.
7. Пред скупштину просветних радника, Просветни радници из нашег округа дали су завидан допринос у великом отаџбинском рату, „Слободни глас“, 18. V 1945, I, 16, стр. 1.
8. Братство и јединство јужнословенских народа, Бугарски књижевници у Београду, „Слободни глас“, 8. VI 1945, I, 19, стр. 1.
9. Окружно привредно планирање, Планске мере за оживљавање наших тржишта, „Слободни глас“, 8. VI 1945, I, 19, стр. 3.
10. Са суђењу Миљку Петровићу „Рижи“, индустријалцу из Краљева, Адвокат из „нашег покрета“, „Слободни глас“, 8. VI 1945, I, 19, стр. 5.
11. Поводом кампање за откуп вуне и сакупљање старог гвожђа, Уложимо крајње напоре да би нашу индустрију снабдели сировинама, „Слободни глас“, 20. VII 1945, I, 25, стр. 4.

12. **Фабрика хартије у Чачку ради пуним капацитетом**, „Слободни глас“, 4. VIII 1945, I, 27, стр. 2.

13. **Плодан рад Градског одбора у Чачку**, „Слободни глас“, 27. XI 1945, I, 39, стр. 3.

1947.

14. **Нови систем у оцењивању — најбоље мерило напора у такмичењу**, „Нови средњошколац“ (Београд), 26. III 1947, II, стр. 1.

1952.

15. **Васпитна улога професора и наставника Југославије**, Извод из реферата на Оснивачком конгресу Удружења професора и наставника Југославије одржаном 28. и 29. IV 1952. у Београду, „Просветни преглед“, 19. V 1952, VIII, 10—11; „Борба“, 29. IV 1952, XVII, 102; „Просветни делавец“, 16. V 1952, III, 9—10; „Просветни лист“, 16. V 1952, I, 3; „Школске новине“, 9. V 1952, III, 10.

16. **Поздравни говор Миливоја Урошевића Маршалу Титу**. У чланку: „Маршал Тито примио делегате Конгреса Удружења професора и наставника и Удружења учитеља“, „Борба“, 30. IV 1952, XVII, 103, стр. 1—2.

17. **Друштвена улога учитеља и професора**, „Партијски радник“, 15. V 1952, V, 83.

18. **Васпитна улога учитеља и професора**, „Борба“, 20. V 1952, XVII, 119.

19. **О етичком васпитању у средњим школама**, „Борба“, 7. VII 1952, XVII, 160.

20. **XXIII конгрес Међународне федерације професора и наставника средњих школа (F.I.P.E.S.O.)**. (Коаутор Мира Кекић), „Савремена школа“, 1952, VII, 5—6, стр. 106—109, (осврт на Конгрес одржан у Копенхагену од 26. VII до 2. VIII 1952).

21. **Мита Џенић у борби с радикалима**, „Историски гласник“, 1952, 1—4, стр. 129—140.

1953.

22. **Постанак државе и њена улога**, Београд, Народна књига, 1953, стр. 92, /библиотека „Политика и друштво“/.

23. **Морално васпитање у школама**, „Борба“, 17. I 1953, XVIII, 16, стр. 1.

24. **Говор Миливоја Урошевића**, у чланку „Прва годишња скупштина Удружења професора и наставника средњих школа Народне Републике Србије“ одржана 28. и 29. I 1953. у Београду/, „Просветни преглед“, 5. II 1953, IX, 5.

25. **Савет за просвету и културу и друштвене организације**, Разговор са председником Савста професором Миливојем Урошевићем, „Политика“, 15. III 1953, /интервју водио А. Н./.

26. **Ријеч претседника Централног одбора друга Миливоја Урошевића**, „Просветни лист“, 15. III 1953, II, 18, стр. 3—4.

27. **Неопходно је да савети за просвету и културу у срезовима буду формиран и на принципу делегирања...** — рекао је у свом интервјуу за наш лист друг Миливоје Урошевић, „Просветни преглед“, 26. III 1953, IX, 12.

28. **Слободна личност ученика**, „Омладина“, 17. VI 1953, VIII, 25.

29. **XXIV Конгрес Међународне федерације професора и наставника (F.I.P.S.O.)**. „Савремена школа“, 1953, VIII, 7—8, стр. 709—710, /осврт на Конгрес одржан у Оксфорду од 28. VII 1953/.

30. **Конгрес Светске конфедерације наставника (V.K.O.T.P.)**, „Савремена школа“, 1953, VIII, 7—8, стр. 704—708, /осврт на Конгрес одржан у Оксфорду од 30. VII до 5. VIII 1953/.

31. **Бура Јакшић, Песме**, приредио и предговор **Поезија Буре Јакшића** (стр. 7—53) написао Миливоје Урошевић, Београд, Знање, 1953, стр. 211, /Школска библиотека, 50/.

31а. Друго издање, Београд, Нолит, 1958, стр. 155, предговор, стр. 5—36, /Школска библиотека, 50/.

1954.

32. Из историје уметности, Београд, Знање, 1954, стр. 143, /илустровано/.
33. Гимназија — застарели облик школе, „Борба“, 11. IV 1954, XIX, 86.
34. /Уводна реч и дискусија Миливоја Урошевића/ У чланку: „Трећи плеарни састанак централних управа Удружења учитеља и Удружења професора и наставника средњих школа Југославије“, „Ослобођење“, 6. и 7. IV 1954, стр. 4; »Prosvjetni list«, 15. IV 1954, III, 39, стр. 1—2; »Prosvetni delavec«, 20. IV 1954, V, 8; „Просветни радник“, 28. IV 1954, II, 23, /одржан 5. и 6. IV 1954. у Сарајеву/.
35. Борис Зихерл, „О егзистенцијализму и другим савременим појавама идејне декаданције“, „Настава и васпитање“, 1954, III, 4, стр. 266—267.
36. Конгрес Међународне федерације професора (FIPESO) у Ослу, „Савремена школа“, 1954, IX, 5—6, стр. 412—413. /Одржан од 29—31. VII 1954/.
37. Конгрес Светске конференције организација просветних радника (СМОРЕ) у Ослу, „Савремена школа“, 1954, IX, 5—6, стр. 410—411, /одржан од 31. VII до 4. VIII 1954/.
38. Улога интелекције у друштвеном животу, „Настава и васпитање“, 1954, III, 6, стр. 337—343.
39. Позитивне традиције наше културне револуције, „Ослобођење“, 29, 30. XI и 1. XII 1954, XII, 2545.

1955.

40. Наша удружења у идућој години, „Школске новине“ (Загреб), 13. I 1955, VI, 1—2, стр. 1—2.
41. Реформа наставе, Предлог усвојен једногласно на Конгресу федерације француских просветних радника у Паризу 1950. године, „Савремена школа“, 1955, X, 1—2, стр. 129—138.
42. О неким проблемима у вези са реформом школства, „Савремена школа“, 1955, X, 1—2, стр. 23—35; посебан отисак, стр. 13; »Népoktatás«, 1955, VIII, 4, old. 192—203; „Нови лист“, 14. V 1955, VIII, 112 (2390); „Просвјетни рад“, 1. VI 1955, II, 6, стр. 1—2, /реферат поднесен на Конгресу просветних радника одржаном од 13—15. V 1955. у Опатији/.
43. Бур Јакшић, Приповетке, приредио и предговор: Приповетке Буре Јакшића (стр. 3—52) написао Миливоје Урошевић, Београд, Нолит, 1955, стр. 278, /Школска библиотека, 77—78/.
- 43а. Друго издање, Београд, Нолит, 1958, стр. 265, /Школска библиотека, 77—78/.
44. /Реферат Миливоја Урошевића/. У чланку: „Други конгрес Удружења професора и наставника Југославије, Други конгрес удружења учитеља Југославије и Заједничко заседање учитеља, професора и наставника Југославије“, „Борба“, 14. до 16. V 1955, XX, 111—113. Пренели часописи и листови: »Ljudska pravica«, »Magyar Szó«, „Настава и васпитање“, „Нова Македонија“, „Нови лист“, „Ослобођење“, „Просветни преглед“, „Просвјетни рад“ и др., /конгрес је одржан у Опатији од 13—15. V 1955/.
- 44а. За некои проблеми во врска со реформата на школството, „Просветно дело“, 1955, XI, 5—6, стр. 225—241, /реферат на Другом конгресу Удружења професора и наставника Југославије/.
45. О неким задацима после Конгреса Удружења учитеља, наставника и професора Југославије, „Просветни преглед“, 16. VI, 1955, XI, 24—25, /о друштвеном управљању у школама и другим питањима/.
46. После Конгреса Удружења учитеља, наставника и професора Југославије, „Настава и васпитање“, 1955, IV, 6, стр. 321—324.
47. Splošno in strokovno izobraževanje, »Prosvetni delavec«, 10. VI 1955, VI, 11.
48. После Конгреса светске конфедерације учитеља и професора у Цариграду, „Политика“, 14. VIII 1955, LII, 15211, /конгрес је одржан од 28. VII до 5. VIII 1955/.

49. Школа Југославији данас, „Учительская газета“, 14. IX 1955 г., № 74, (3992), стр. 4.
50. /Бугарски превод:/ Училиште во днешна Југославија, „Народна просвета“, Месечно педаг. списание, Софија, 1956, XII, 5, стр. 52—56.
51. Са пута наше делегације по Совјетском Савезу, „Просветни преглед“, 29. IX 1955, XI, 30.
52. Са пута по Совјетском Савезу (II), Празник почетка школске године, „Просветни преглед“, 6. X 1955, XI, 31.
53. Са пута по Совјетском Савезу (III), Десетолетка, „Просветни преглед“, 13. X 1955, XI, 32.
54. Са пута по Совјетском Савезу (IV), Крстарица „Аурора“ — музеј Октобарске револуције, „Просветни преглед“, 27. X 1955, XI, 33—34.
55. Са пута по Совјетском Савезу (V), Институти за усовршавање наставника, „Просветни преглед“, 10. XI 1955, XI, 36.
56. Са пута по Совјетском Савезу (VI), Агробиолошке станице младих природњака, „Просветни преглед“, 17. XI 1955, XI, 37.
57. Са пута по Совјетском Савезу (VII), У штабу Октобарске револуције, „Просветни преглед“, 22. XII 1955, XI, 42.
58. Какве и које школе?, „Недельне информативне новине“, 24. VII 1955, V, 238. /О предлогу реформе школства/.
59. Дискусија на Скупштини Удружења учитеља, наставника и професора НРС, „Просветни преглед“, 27. X 1955, 33—34.
60. Из страног школства, Школовање наставника средњих школа у Женевском кантону, „Просветни преглед“, 24. XI и 1. XII 1955, XI, 38—39, стр. 2.
61. Из страног школства, Педагошко образовање наставника средњих школа у Женевском кантону, „Просветни преглед“, 15. XII 1955, XI, 41—42, стр. 7.
62. Однос цркве и државе, „Нова Југославија“, 1955, стр. 74—76.

1956.

63. Са пута по Совјетском Савезу (VIII), Школовање наставника десетолетке, „Просветни преглед“, 19. I 1956, XII, 3.
64. Са пута по Совјетском Савезу (IX), У Лењиновом „Зеленом радном кабинету“, „Просветни преглед“, 2. II 1956, XII, 5.
65. Са пута по Совјетском Савезу (X), Лењин у Кремљу, „Просветни преглед“, 16. II 1956, XII, 7.
66. Са пута по Совјетском Савезу (XI), Овде је престало да куца Лењиново срце, „Просветни преглед“, 8. III 1956, XII, 10.
67. Из страног школства, Школовање учитеља у кантону Женева, „Просветни преглед“, 1. I 1956, XII, 1—2, стр. 2.
68. Образовање наставника у неким страном земљама, Интервју са другом Миливојем Урошевићем, „Просветни преглед“, 26. I 1956, XII, 4, стр. 1.
69. Учительске школе у романском делу Швајцарске, „Просветни преглед“, 26. I 1956, XII, 4.
70. Настава педагошке секције Гимназије у Нојшателу, „Просветни преглед“, 9. II 1956, XII, 6.
71. Из страног школства, Виша педагошка школа у Берну, „Просветни преглед“, 15. III 1956, XII, 11, стр. 2.
72. Образовање наставника у Циришском кантону, „Просветни преглед“, 29. III и 5. IV 1956, XII, 13—14.
73. Семинар за педагошко образовање наставника у Базелу, „Просветни преглед“, 12. IV 1956, XII, 15, стр. 3.
74. Више учитељске школе у Белгији, „Просветни преглед“, 26. IV и 3. V 1956, XII, 17—18.
75. /Изјава Миливоја Урошевића/ Дружеске везе међу трудящимся Крима и Југославији, „Крымская правда“, 6 јуна 1956 г., № 110 (10030).
76. На путу напора за мир у свету, „Просветни преглед“, 28. VI 1956, XII, 26—27. /О Титовом боравку у СССР/.

77. **О реформи школства**, „Други сабор учитеља, наставника и професора Среза сомборског“, Сомбор 1956, стр. 11—19.

1957.

78. **Српска књижевност у XVIII веку**, Београд, Научна књига, 1957, стр. 236, /Више педагошке школе НРС/.

78а. Друго издање, Београд, Завод за издавање уџбеника НРС, 1961, стр. 242.

79. **У раду на реформи треба шире користити позитивна искуства наших школа**, „Просветни преглед“, 1. I 1957, XIII, 1—2, стр. 1—2, (предавање на Другом сабору просветних радника Среза Сомбор. /Извод дао Милан Пошић/.

80. **Друштвени рад учитеља, наставника и професора**, „Просветни преглед“, 1. I 1957, XIII, 1—2.

81. **Поводом пленума Савеза комуниста Србије**, „Просветни преглед“, 18. IV 1959, XIII, 16, /о проблему осмогодишњих школа и др/.

82. **Impresii culese în țara noastră de tov. M. Uroșevici**, »Munca«, București, 19. VII 1957, Anul XIII, nr. 3026, Pag. 3-a.

83. **De peste hotare**, »Revista de pedagogie«, București, nr. 12, 1957, Pag. 62 — 63.

84. /Уводна реч и Реч у дискусији Миливоја Урошевића/. У чланку: „Трећи пленум ОО Удружења учитеља, наставника и професора Југославије о Приједлогу система образовања и одгоја у ФНР Југославији“, „Просветни преглед“, 19. XII 1957, XIII, 42, стр. 1—2, /одржан у Београду 6. и 7. XII 1957/.

85. Дискусије о реформи школског система, **Какве примедбе стављају просветни радници на предлог система образовања у ФНРЈ**, разговор с претседником Удружења учитеља, наставника и професора Југославије Миливојем Урошевићем, „Политика“, 28. XII 1957, /интервју водио М. К./.

1958.

86. /Уводна реч (стр. 1—13) и Дискусија (стр. 91—92) Миливоја Урошевића о Предлогу система образовања и васпитања у ФНРЈ/. У чланку: „Трећи пленум Централног одбора Удружења учитеља, наставника и професора Југославије“. /одржан 6. и 7. XII 1957/, „Ревизија школства“, 1958, I, 4, стр. 1—92.

87. **Непоколебливи револуционар — пример пожртвованости, хуманости и скромности**, „Просветни преглед“, 29. V 1958, XIV, 22, /поводом смрти Буре Салаја/.

88. **Конгрес Интернационалне федерације удружења учитеља (FIAI)**, „Ревизија школства“, 1958, II, 2, стр. 66—69, /одржан у Риму од 28—31. VII 1958/.

1959.

89. **Антологија**, Епске народне песме, За штампу приредио и Предговор (стр. 5—94) написао Миливоје Урошевић, Београд, Народна књига, 1959, стр. 723.

90. Интервју са проф. Миливојем Урошевићем, **Борба против алкохолизма саставни део наставничког позива**, „Будућност“, орган Југословенског савеза друштава за борбу против алкохолизма, 15. II 1959, IV, 16, стр. 1—2, /интервју водио Радул Јовановић/.

91. **Четрдесет година са партијом**, „Просветни преглед“, 10. II 1959, XV, 6, „Школске новине“, Загреб, 20. II 1959, X, 8.

92. /Изјаве Миливоја Урошевића/. У чланку: »Nouvelle manifestation de solidarité internationale. Un changement de médicaments, vêtements et produits alimentaires envoyé aux réfugiés algériens par la Yougoslavie est arrivé hier«. »Le Petit Malin«, (Tunis), 1 Mars 1959, N. 5.498.

93. /Поздравни говори Миливоја Урошевића./ У чланку: »Don yougoslave aux réfugiés algériens«, »La dépêche tunisienne«, 1 Mars 1959, p. 3.

94. **Les liens existant entre les syndicats tunisiens et yougoslaves sont traditionnels**, »La presse«, (Tunis), 4 Mars 1959, p. 2.

95. О народном хероју Вељку Дугошевићу, „Просветни преглед“, 24. XI 1959, XV, 39—40, /говор одржан приликом откривања његове бисте у Београду 8. XI 1959./

96. Место и улога просветних и научних радника у процесу демократи-зације друштвеног живота, Београд, Графичко предузеће „Академија“, 1959, стр. 35.

96а. Место и улога просветних и научних радника у процесу демократи-зације друштвеног живота, „Просветни преглед“, 15. XII 1959, XV, 42—43, стр. 5—7; „Просвјетни лист“, 15. XII 1959, IX, 148; „Школске новине“, 18. XII 1959, X, 41, /реферат као под 96/.

96б. Први конгрес Синдиката просветних и научних радника Југославије, Крупне друштвене и економске промене у нашој земљи снажно су утицале на развој просвете и школства, „Просветни преглед“, 15. XII 1959, XV, 42—43, стр. 3—4; „Просвјетни лист“, 15. XII 1959, IX, 148; „Просветен работник“, 26. XII 1959, V, 128, /одржан у Београду од 10—12. XII 1959. Са изводима из реферата као под 96/.

1960.

97. Суштина материјалистичког погледа на свет, Београд, Нолит, 1960, стр. 100.

97а. Друго издање, Београд, Нолит, 1961, стр. 100.

98. Међународни конгрес просветних радника у Конакрију, „Рад“, 3. IX 1960, 35, стр. 9.

99. С пута по Гвинеји, Од колоније до независне републике, „Рад“, 17. IX 1960, 38, стр. 8.

100. С пута по Гвинеји, Земља одушевљења и полета, „Рад“, 24. IX 1960, 39, стр. 8.

1961.

101. Бура Јакшић, Приповетке, приредио и Предговор написао Миливоје Урошевић, Београд, Савремена школа, 1961, стр. 315, /Школска библиотека, св. 48/.

102. Бура Јакшић, Београд, Рад, 1961, стр. 45, /Раднички универзитет: Књижевност, Коло III (Предавање 9)/ ћирилица.

102а. Издање латиницом, Београд, 1962, стр. 41.

102б. Друго редиговано издање, Београд, Рад, 1964, стр. 43, /Раднички уни-верзитет: Књижевност, Коло IV, (Предавање 2)/, ћирилица.

102в. Издање латиницом, Београд, 1964, стр. 40.

1964.

103. Професор књижевности, „Не разумем све младе писце“, „Вечерње новости“, 4. III 1964, /интервју са Миливојем Урошевићем/.

1965.

104. Естетичка и књижевно-критичка схватања у српској књижевности (1860—1870), Београд, 1965, стр. 682+32 (дактилогр.), Београд, Универзитет, Док-торска дисертација, /Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Бео-граду, сигн. РД 2598/.

104а. Естетичка и књижевно-критичка схватања у српској књижевности (1860—1870), Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд 1968, стр. 358, /ре-зиме на француском језику, Библиографија, стр. 337—349/.

1967.

105. Трајне визије, Значајно дело свога доба, Уз стогодишњицу Историје српске књижевности Стојана Новаковића, „Књижевне новине“, 23. XII 1967, XIX, 317; стр. 6—7.

1968.

106. Преглед историје књижевности народа Југославије до XVIII века, За више педагошке школе, Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд, 1968, стр. 342.

107. Предмет естетичких критика Светозара Марковића, „Књижевност и језик“, 1968, XV, 4, стр. 25—34.

1970.

108. Први боравак Стевана Каћанског у Београду, „Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор“, 1970, XXXVI, 3—4, стр. 293—304.

1972.

109. Завера кнеза Максима Коломбаћа, „Кораџи“ (Крагујевац), 1972, VII, 7—8, стр. 452—456.

1974.

110. Нека питања поезике народних умотворина, „Настава и васпитање“, 1974, XXIII (IX), 2, стр. 145—169.

111. Рабат — бели град на Атлантику, Путописне белешке, „Просветни преглед“, 20. II 1974, XXX, 7.

112. Два града из „Хиљаду и једне ноћи“, Путописне белешке, „Просветни преглед“, 27. II 1974, XXX, 8.

113. Краљица Шемса Доха — лепота јутарњег сунца, Путописна белешка, „Просветни преглед“, 6. III 1974, XXX, 9—10.

114. Модерни урбанизам у шарму традиције, Путописне белешке, „Просветни преглед“, 20. III 1974, XXX, 11.

115. Мекнес — град минарета и жалосних врба, Путописне белешке, „Просветни преглед“, 3. IV 1974, XXX, 13.

116. Основна школа у афричким земљама, Путописне белешке, „Просветни преглед“, 10. IV 1974, XXX, 14.

117. Велики градитељи и окрутни тирани и ратници, Путописне белешке, „Просветни преглед“, 27. IV 1974, XXX, 16—17.

118. Проблеми средњошколског образовања у Мароку, Путописне белешке, „Просветни преглед“, 9. V 1974, XXX, 18.

119. Караџин — најстарији универзитет на свету, Путописне белешке, „Просветни преглед“, 15. V 1974, XXX, 19.

120. Маракеш — бисер Марока, Путописне белешке, „Просветни преглед“, 3. VI 1974, XXX, 22.

121. Култура и земље у развоју, Руси се универзитет 19. века, Оно што се данас догађа у Африци у области високог школства неће остати без реперкусија на школство развијених земаља, „Политика“, 27. VII 1974.

1976.

122. Матија Бан у доба уставобранитеља, (I-), „Повеља октобра“, 1976/1977, VI, 1—2 (18/19), стр. 63—75, 95—115.

123. Борба Милошевих присталица и противника од 1839. до 1844. године у рудничко-чачанском крају, „Зборник радова Народног музеја“, Чачак, 1976, VII, стр. 93—129.

124. Марксизам и наука о књижевности, Београд, 1976, стр. 16, /„Просветни преглед“, Едиција „Марксизам и образовање“, 33/.

125. Основи марксистичке филозофије, (Ауторизована предавања), Чачак, /Педагошко-технички факултет/, 1976, стр. 187, /умножено циклостиллом/.

1977.

126. Реакција лицејаца на забрану рада „Дружине младежи србске“ 1851. године, „Настава и васпитање“, 1977, XXVI, 5, стр. 623—637.



127. Глобе у Милошево доба у рудничко-чачанском крају, „Зборник радова Народног музеја“, Чачак, 1977, VIII, стр. 5—15, /са резимеом на француском језику/.

128. Сукоб Васа Пелагића са високим клером, „Зборник радова Народног музеја“, Чачак, 1977, VIII, стр. 77—89, /са резимеом на француском језику/.

129. Изводи из говора Миливоја Урошевића/, М. С. Пантовић, Са извора слободе потекла вода, Спомен-чесму у Доњој Трепчи открио народни херој Средоје Урошевић, а о борбеним традицијама Трепчана говорио Миливоје Урошевић, „Чачански глас“, 15. VII 1977, стр. 5.

1978.

130. Прилог разматрању процеса образовања педагошко-техничких кадрова — проблеми и перспективе, /Миливоје Урошевић и сарадници/, Чачак, Педагошко-технички факултет, 1978, стр. 21.

131. Српски студенти у Бечу и Шемницу 1839. године, „Настава и васпитање“, 1978, XXVII, 2, стр. 242—257.

132. Васо Пелагић као кандидат за народног посланика у рудничко-чачанском крају, „Градац“, Чачак, 1977/1978, VI, 19/20, стр. 68—77.

133. Присталице Светозара Марковића у скупштини 1874, 1875. и 1876. године, „Зборник радова Народног музеја“, Чачак, IX, 1978, стр. 5—57, /са резимеом на француском језику/.

134. Матија Бан као предавач књижевности, Покушај отварања Катедре историје књижевности словенских народа, „Повеља октобра“, 1978, (I), 1—2, стр. 63—84; (II), 3, стр. 27—43; (III), 4, стр. 31—41.

135. Сима Милутиновић Сарајлија као путовођа српских пићомаца у Кијев 1846. године, „Настава и васпитање“, 1978, XXVII, 5, стр. 658—668.

1980.

136. Народна књижевност, Предговор /Поглед на свет наше народне књижевности стр. 3—10/, написао А. Б. Стојковић, Београд, 1979.

## II. Рукписи

137. Трећа чета — традиција рудничких отпора, буна и устанака, Чачак, 1969, стр. 522 (дактилограф.)+стр. 7 Литература+стр. 34 фусноте, /примљен за штампу у издању Историјског архива — Чачак/.

138. Матија Бан о свесловенском језику, припремљено за штампу.

139. Банова морална схватања, припремљено за штампу.

140. Матија Бан о ратној вештини, припремљено за штампу.

141. Професор Милош Марковић, учесник у Тимочкој буну 1883. године, стр. 8+2, припремљено за штампу.

142. Путопис из Конга /10 наставака/, припремљено за штампу.

## III. Преводи

1957.

143. Kairov, I. A., О неким резултатима politehничког образовања и путевима његовог развоја, превели с руског Cveta Šitћ и Mиливоје Урошевић, »Revija školstva«, 1957, I, 2, стр. 1—22.

144. Organizacija i rad pedagoških centara за образовање професора средњих школа у Francuskoј, превео с francuskог Mиливоје Урошевић, »Revija školstva«, 1957, I, 2, стр. 55—63.

1958.

145. **Kongres Svetske konfederacije nastavne struke**, preveo s francuskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1958, I, 2, str. 1—69.
146. Verbist, P., **Univerzitetska nastava pedagoških nauka u Belgiji**, preveo s francuskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1958, I, 3, str. 72—81.

1959.

147. **Preporuke Ministarstvima prosvete XXI Međunarodne konferencije za javnu nastavu održane u Ženevi jula 1958. godine**, preveo s francuskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1959, II, 3, str. 41—52.

1960.

148. Gall, Roger, **Srednjoškolska nastava prema savremenom svetu**, preveo s francuskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1960, III, 4, str. 1—9.
149. Coulon, Marion, **Mere koje treba preduzeti da bi se ubrzalo obrazovanje tehničkih i naučnih kadrova**, preveo s francuskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1960, III, 4, str. 10—28.
150. Brunsvick, Yves, **Odnosi između vaspitanja i privrede**, preveo s francuskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1960, III, 4, str. 62—64.
151. **Emocionalno poremećeno dete**, preveo s engleskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1960, III, 5, str. 135—141.
152. Benson, Robert M., **Nagluvo dete**, preveo s engleskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1960, III, 5, str. 142—146.
153. Galisdorfer, Loren, **Dete sa slabim vidom**, preveo s engleskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1960, III, 5, str. 155—159.
154. Brezinka, Wolfgang, **Novi tip učiteljske škole**, preveo s francuskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1960, III, 6, str. 76—83.
155. Gončarov, N. K., **Savremeni problemi obrazovanja i međunarodna saradnja**, preveo s engleskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1960, III, 7, str. 31—53.

1961.

156. Touré, Sécou, **Govor održan na Svetskog kongresu nastavnika**, preveo s francuskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1961, IV, 1, str. 83—92.
157. O'Connor, Patricia — Twaddell, W. F., **Intenzivno pripremanje nastavnika za oralno izvođenje nastave stranog jezika (I)**, preveo s engleskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1961, IV, 2, str. 28—70; 3, str. 40—67.
- 157a. P. O'Konor i V. F. Tvedel, **Intenzivno pripremanje nastavnika za oralno izvođenje nastave stranih jezika**, preveo s engleskog i »Uvodnu napomenu« napisao Milivoje Urošević, Jugoslovenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, izd. »Savremena škola«, Beograd, 1963, str. 94.

1962.

158. **Nastava stranih jezika u osnovnoj školi**, preveo s engleskog Milivoje Urošević, »Revija školstva«, 1962, V, 5, str. 104—119.

1963.

159. **Međunarodne preporuke za tehničko obrazovanje**, preveo s francuskog Milivoje Urošević (od 10 poglavlja preveo 7), »Revija školstva«, 1963, VI, 3, str. 19—100.
160. **Nove metode i tehnička sredstva u nastavi**, /Études et documents d'éduca-tions, No. 48. UNESCO 1963/, preveo s francuskog Milivoje Urošević, Jugoslovenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, Beograd, 1963, str. 108, /umno-ženo ciklostilom/.

ЛИТЕРАТУРА О МИЛИВОЈУ УРОШЕВИЋУ

1. Сида Марјановић, **Миливоје Урошевић: „Из историје уметности“**, (I издање, Зпаше, Београд 1954), „Ослобођење“, 25. IX 1954.
2. **Југославске работници просвешћенија в Москве**, „Правда“, 25. VIII 1955 г, № 237 (13535).
3. **Иностранне делегации в Советском Союзе**, „Правда“, 27. VIII 1955 г, № 239 (13537).
4. **Пребивание в СССР работников просвещения Югославии**, „Ленинградская Правда“, 9. IX 1955 г, № 214 (12323); и 10. IX 1955 г, № 215 (12324).
5. **Југославске работници просвешћенија в Москве**, „Труд“, 14. IX 1955 г, № 218 (10557).
6. Милорад Пешић, **На конференцији у Књажевцу о основним питањима реформе говорио је друг Миливоје Урошевић**, „Просветни преглед“, 10. V 1956, XII, 19.
7. М. П. Б., **Галерија истакнутих, Миливоје урошевић**, „Рад“, 26. XII 1959, 45, стр. 10.
8. М. С. Павковић, **Нова трилогија Стевана Јаковљевића, „Земља у пламену“** описује догађаје од марта до октобра 1941, „Вечерње новости“, 20. III 1961, стр. 5.
9. **Боривоје Стојковић, Миливоје Урошевић: Естетичка и књижевно-критичка схватања у српској књижевности (1860—1870)**, Београд, „Политика“, 3. VIII 1969, стр. 18.
10. Р. П., **Погинуо Миливоје Урошевић — декан Педагошко-техничког факултета у Чачку**, „Политика“, 30. VI 1979.
11. **Погинуо Миливоје Урошевић**, „Чачански глас“, 4. и 7. VII 1979, 25—26.

НАПОМЕНЕ

1. Подаци су узети из докумената Досијеа Миливоја Урошевића (Педагошко-технички факултет, Чачак): извод из матичне књиге рођених општине Мрчајевци, стр. 392, текући број 783 (Месна канцеларија Доња Тречча, М. Бр. 62 од 20. априла 1962); партијска биографија Миливоја Урошевића, датирана 18. септембра 1948; радна књижица Бр. 108424, НР Србија, Народни одбор „Немар“ — Београд; диплома о докторату књижевних наука Универзитета у Београду, Бр. 786/1 од 16. фебруара 1966; решење о продужењу радног односа, Педагошко-технички факултет у Чачку, Бр. 1561/2 од 23. децембра 1977; записник лекарске комисије о смрти, 29. јуна 1979, Крагујевац; извод из матичне књиге умрлих Скупштине општине Чачак за годину 1979, 2. јула 1979. под бројем 291.

Документа (преписку, сертификате, итд) Урошевићевог личног архива ставио је писцу на располагање Зоран М. Урошевић, који му је дао и низ документованих података.

Низ података и сугестија аутору је дао Владан Јовашевић, професор Београдског универзитета, а о Урошевићевом раду у „Слободном гласу“ Миле Мојсиловић, публициста и новинар.

2. Податке о цитатима, наведеним у овом одељку, видети у нашем Предговору овој Урошевићевој књизи (125, стр. 3 — 10)

3. Нека нам је допуштено да овде укажемо да Новаковићева лична и државна рукописна заоставштина још није доступна научном испитивању, јер се налази у поседу његових потомака. Крајње је време да се та заоставштина (чији је саставни део и доста обимна књижевна заоставштина Милана Кујунџића Абердара) откупи и стави на располагање истраживачима у неком од наших централних архива.

4. К. Маркс, Ф. Енгелс, **О књижевности и уметности**, Београд, 1946. стр. 55 — 99.

5. Исто, стр. 59 — 61

6. Сложена преплитања и борби различитих и супротних естетичких кон-

цепција у Срба овога доба видети у нашој књизи *Развитка философија у Срба 1804 — 1944*, Београд, 1972, стр. 55 — 67.

7. К. Маркс, Ф. Енгелс, *О књижевности и уметности*, Београд 1946, стр. 11—206.

8. О томе даје само кратку информацију Ристо Бесаровић у књизи *Васо Пелагић*, Сарајево, 1951, стр. 26

9. Просвјетни рад, 1 VI 1955, стр. 2

10. Видети о томе дискусије које су вођене о књизи Војана Руса *Етика ин социализем* (Љубљана, 1976) 13. V 1977. у Бледу (часопис „Anthropos“, 1977) и прилог А. Б. Стојковића: *За конституисање нормативне етике удруженог рада и самоуправљачких друштвених односа*, „Градина“, 1977“ 6, стр. 119 — 129.

11. Видети: А. Б. Стојковић: *Библиографија књига, брошура и чланака југословенских аутора из области етике штампаних од 1945 до 1960. године*, „Савремене филозофске теме“, 1961, 1. стр. 139 — 152.

12. Аутор срдечно захваљује проф. Владану Јовашевићу на колегијалној помоћи око коначне редакције овога текста за штампу.

#### **RÉVOLUTIONNAIRE MARXISTE MILIVOJE UROŠEVIĆ (1912—1979)**

Urošević était communiste et marxiste yougoslave d'avant-guerre, combattant de la révolution et dans l'édification du socialisme dans la RSFY il était professeur de l'Ecole Normale Supérieure à Belgrade, professeur et doyen de la Faculté Pédagogico-Technique à Čačak, ministre de l'instruction publique de la RS de Serbie, président du Comité Central du Syndicat des travailleurs dans les domaines de l'éducation et de la science de Yougoslavie, expert de l'UNESCO qui a mis en pratique la réforme des systèmes scolaires en nombre de pays de l'Afrique amie et qui prenait, pendant des années, une part active à une série de conférences internationales scientifiques, pédagogiques, culturelles, syndicales, etc.

Dans le domaine de la science, Urošević a fourni d'importants travaux de recherche relatifs à l'histoire de la littérature yougoslave, à l'esthétique générale et littéraire, à la théorie et à la sociologie de l'art et de la littérature, à l'histoire des Serbes aux XIX<sup>e</sup> et XX<sup>e</sup> siècles, à la philosophie et à la sociologie marxistes et surtout à l'éthique normative de l'humanisme socialiste. Un domaine à part est constitué de ses travaux relatifs aux problèmes de l'instruction, des écoles, de la culture, de la pédagogie et de la méthodique. Il a atteint le sommet de son activité scientifique dans le domaine de l'histoire de la littérature serbe (surtout littérature populaire) et dans celui de l'histoire du peuple serbe aux XIX<sup>e</sup> et XX<sup>e</sup> siècles. Il a donné une importante contribution à la réforme du système scolaire de la RSFY. Il a donné aussi une série de traductions du français, de l'anglais et du russe. Il était un excellent orateur et il avait également des travaux littéraires.